

DOCUMENTACIÓN LATINO-ROMANCE 'NON DISPOSITIVA' NA EMERXENCIA DO GALEGO ESCRITO

RICARDO GUTIÉRREZ PICHEL
Instituto da Lingua Galega (USC)¹

RESUMO. Neste artigo édítase un conxunto de documentos híbridos latino-romances medievais, pertencentes ao ámbito privado (de interese particular) e definidos pola súa intranscendencia xurídica directa (finalidade exclusivamente probatoria). O obxectivo da análise destes textos é incidir nas características lingüísticas deste tipo de documentación e, dentro da etapa de emerxencia (sécs. XII-XIII), nas pautas de introdución do elemento romance no discurso diplomático latino.

PALABRAS CLAVE: Lingüística histórica, Prosa galega instrumental, Idade Media.

ABSTRACT. In this article is published a group of hybrid latin-romance documents from Middle Ages, that belong to the private area (of individual interest), and are defined by the lack of direct juridical consequences (evidential purpose only). The objective of this textual analysis is centring on the linguistic characteristics of these documents and, inside the emergence period (12th-13th centuries), on the introduction rules of the romance in latin structure.

¹ Esta contribución enmárcase dentro da liña de investigación "Edición paleográfica de obras medievais" desenvolvida no grupo de traballo do TMILG (*Tesouro Medieval Informatizado da Lingua Galega*), no Instituto da Lingua Galega. Agradezo as críticas ofrecidas por Mariña Arbor, Ramón Mariño, José A. Souto e Xavier Varela, así como as achegas puntuais vindas da man de Paulo Martínez, Rocío Dourado e Marta González.

KEYWORDS: Historical linguistics, Notarial galician prose, Middle Ages.

1. Introducción. Parámetros de estudo

A documentación non-dispositiva defínese polo seu -exclusivo- carácter preparatorio e/ou probatorio e pola súa condición tendencialmente autárquica canto á formulística xurídico-literaria propia da actividade validatoria notarial. Dentro do período de emerxencia do galego, representa un valioso testemuño para desentrañar os mecanismos internos que desencadearon a progresiva habilitación da *scripta* romance na escriturización instrumental. Neste traballo presento a edición dun pequeno grupo de textos medievais galegos non-dispositivos seleccionados conforme aos parámetros enunciados no cadro de abaixo. O obxectivo é incidir nas pautas de introdución do romance nun tipo documental pouco condicionado ás formalidades fedatarias dun *instrumentum* notarial.

Parámetros	
1. Efecto xurídico	a) inexistencia de transcendencia legal directa b) carácter probatorio / preparatorio
2. Motivación e interese	documentación privada, de interese particular
3. Tipolóxico	ámbito da xestión patrimonial e/ou económica
4. Glotolóxico	textos híbridos latino-romances
5. Cronolóxico	2ª metade séc. XII - último terzo séc. XIII

En primeiro lugar, o denominador común destes textos é a inexistencia de efectos xurídicos directos, toda vez que, voluntariamente, se prescinde dos referendos autenticatorios necesarios para este fin. Tipoloxicamente a documentación escollida fai referencia á xestión patrimonial e/ou económica dentro do

ámbito privado², isto é, de motivación ou interese particular³. Un cuarto criterio seleccionador deriva do interese na introdución do elemento innovador vernáculo no molde escritural latino, polo que as consideracións presentadas ao longo deste traballo se centrarán maiormente nun conxunto de textos híbridos latino-romances situados no período de emerxencia do noso romance: entre a 2ª metade do séc. XII e o último terzo do séc. XIII⁴.

Xunto aos textos analizados no corpo do traballo (nº 5-14 do apéndice documental) e, polo tanto, acoutados polas variables xa citadas, éditanse 4 diplomas máis que ilustran diversos aspectos⁵ sinalados nos apartados § 3 (docs. 1 e 2) e § 4.3 (docs. 3 e 4). Por último, complementariamente, os textos 13 e 14 do apéndice ilustran os mesmos trazos tipolóxicos e diplomáticos definitorios da documentación non-dispositiva aquí analizada mais cunha confección plenamente romance.

Canto á cronoloxía e transmisión textual deste pequeno corpus debo facer dúas aclaracións previas. Por unha banda, na maioría destes diplomas non se inclúe información directa sobre a súa datación, o cal é un trazo habitual neste tipo documental. En moitos casos a datación indirecta destes textos é sumamente complicada, xa que supón rastrexar os individuos referidos neles, as máis das veces irrelevantes a nivel histórico, nun conxunto de documentación moi amplo, editado parcialmente ou mesmo descoñecido. No entanto, é obvio que para os

² Noutro traballo (Gutiérrez Pichel 2008) analizo un conxunto de documentación pertencente ao ámbito público, nomeadamente de carácter procesual.

³ De natureza persoal ou institucional, ben de condición civil (docs. 8, 9 e 14), eclesiástica (docs. 5, 6, 7, 10, 11, 12 e 13), real, etc.

⁴ A habilitación do romance na documentación notarial é xeral a partir de 1255, se ben esta situación non resulta abrupta en relación ao período que lle precede. Con anterioridade o hibridismo latino-romance é frecuente desde as primeiras décadas do século, especialmente na documentación 'dispositiva' relativa ao campo tipolóxico que aquí se estuda e, particularmente, nos contratos enfitéuticos (recapitulación en Gutiérrez Pichel / Cabana Outeiro 2007: 131).

⁵ Tales como: as características especiais, a nivel diplomático e tipolóxico, das mandas testamentarias (§ 3) e a situación de 'alternancia' entre os códigos latino e romance presente nos documentos dispositivos (§ 4.2).

obxectivos deste traballo abonda con acoutar un eixo temporal aproximado, sempre que este se poida situar dentro do período cronolóxico previsto⁶. En segundo lugar, a maior parte dos textos escolmados forman parte de cartularios; isto é, no seu momento foron obxecto de compilación nos rexistros documentais, neste caso eclesiásticos⁷. Non obstante -e isto é fundamental- unicamente recollín os diplomas integrados no momento de redacción do corpo principal do tomo⁸.

Para o comentario lingüístico e diplomático destes textos dou por suposto, tal e como se veu constantando na documentación latina altomedieval, que o romanceamento se fixo patente con moita máis prontitude e celeridade no nivel sintáctico e no código onomástico⁹; por esta razón darei prioridade expositiva a aqueles outros planos lingüísticos (especialmente o grafo-fonémico) que permiten estimar e valorar con maior precisión a progresiva autonomía do romance.

Por outra banda, debido á amálgama de trazos latinos e romances presentes nestes diplomas, considero en principio latina calquera forma “neutra” ou non marcada; isto é, que non posúe trazos específica e exclusivamente reinterpretables como romances. Isto quere dicir que formas do tipo *filio* (doc. 5 ls. 2, 4, 5, 7, 8) ou *mulier* (l. 7) non deberían ser contempladas na análise

⁶ Con todo, nalgúns casos (docs. 7, 8, 13 e 14) dei cabida ás hipóteses propostas por Lorenzo (no prelo) e Souto Cabo (2006 e [2008]).

⁷ Vid. infra § 5, o dito en relación ao doc. 11.

⁸ O tomo de Toxos Outos (ed. Pérez Rodríguez 2004) foi realizado a finais do séc. XIII (a. 1289) baixo o mandato do abade don Sancho Eáns; os últimos documentos copiados no cartulario datan de 1284 e só un dos textos é posterior (a. 1334). O corpo orixinal do tomo chega ata o folio 192, na volta do cal comeza unha escritura diferente á do resto. Esta primeira escritura é de tipo carolina, mentres que os folios finais foron redactados nunha letra gótica cursiva que debe corresponder xa ao séc. XIV. O tomo de Vilanova de Lourenzá (eds. Rodríguez González e Rey Caña 1992) contén documentación desde o séc. X (a. 922) ata a segunda metade do séc. XIII (a. 1266), momento no que se compila.

⁹ Concordo coa consideración de que este código posúe un notable grao de independencia en relación ao lingüístico (para Dieguez González 2000: 37, é un “código semiótico não lingüístico”); vid. Lorenzo 2003. Non obstante, tanto no caso da antroponimia como, sobre todo, da toponimia, farei referencia ás formas que, ao mesmo tempo, constitúen vocábulos comúns usuais.

que aquí fago¹⁰. A nivel grafo-fonémico, a contigüidade de <l> e mais <i> non ten por que ser necesariamente interpretada como un dígrafo con valor palatal.

casal de Pedro Manges cum sua *mulier*, casal de Pedro Rabom cum suas *filias* (ls. 6-7)

Mais neste, coma noutros moitos casos, o contexto (aquí a construción sintáctica) obríganos a ser prudentes á hora de consideralas dun ou doutro código lingüístico.

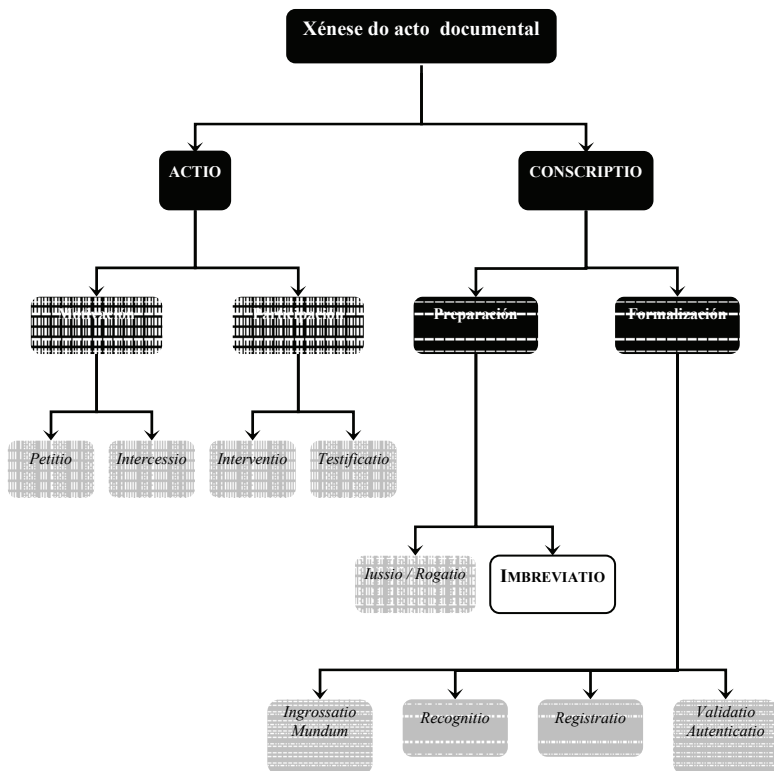
Antes de comezar o estudo da documentación, talvez cumpra lembrar sumariamente dous aspectos: por unha banda, a xénese do acto documental (§ 2), isto é, a conformación do acto negocial (*actio*) e mais do acto escrito (*conscriptio*) derivado deste; e, por outra, as distintas posibilidades derivadas da textualización do *negotium* canto aos seus posibles efectos xurídicos, ademais da dicotomía ‘noticia’/‘minuta’ (§ 3). Tras unha serie de consideracións de orde tipolóxica e diplomática (§ 4), abordarei o comentario dos textos obxecto de edición (§ 5). Nunha última sección, ademais da transcripción dos textos (§ 7.1), expóñense as convencións gráficas empregadas e un aparato crítico coas precisións editoriais pertinentes (§ 7.2).

2. Xénese do acto documental

De acordo coa terminoloxía diplomática clásica, a *actio* e a *conscriptio* vertebran a xénese do acto documental. Na seguinte figura pódese recuperar de maneira esquemática a información que a seguir brevemente se desglosa¹¹.

¹⁰ Segundo Souto Cabo (2003b: 338), en referencia a Emiliano (2001), “tendo en conta que a escrita de base latina é preexistente e contígua, toda a unidade em aparencia neutra, isto é, sem marcas romances, sejam estas endógenas ou exógenas, derivadas do contexto, será, em princípio, qualificada como «latina»”.

¹¹ Bono Huerta 1990: 11-50; Núñez Lagos 1951: 53-104; Riesco 1987, vol. II: 164-170; id. 1999: 233-244; id. 2003.

2.1. Acto negocial (actio)

Nunha primeira fase -a *actio*-, na que interaccionan exclusivamente as persoas aludidas (o concedente -por veces tamén o representante- e o concesionario¹²), ten lugar a declaración de vontade acerca dunha acción ou efecto xurídico (o *negotium*) contido no documento e da cal derivan os correspondentes dereitos e obrigas. Para os tratadistas medievais consiste no «tempus in quo ea facta sunt super quibus datur littera». Dentro da *actio* recoñécense diferentes fases, non todas imprescindibles

¹² Autor e destinatario na nomenclatura diplomática tradicional.

para a acción xurídica e que poden, ou ben (i) motivar o xurdimento do acto negocial, ou ben (ii) participar no proceso conducente á súa consecución.

(i) Motivación:

- *Petitio*. Consiste na solicitude -escrita ou oral- formulada polo futuro beneficiario do *negotium* -ou o seu representante- para que se tome no seu favor unha decisión.
- *Intersesio*. Consiste na intervención dun terceiro (*intercessor*) que recomenda e presenta as peticións do interesado.

(ii) Participación:

- *Interventio* (ou *consensus*). Trátase da participación de terceiras persoas na *actio* documental que, por diversas causas (p. ex. os dereitos de terceiros relacionados coa confirmación dun feito xurídico anterior), dan o seu consentimento ou conformidade ao negocio xurídico.
- *Testificatio*. É a relación dos nomes das testemuñas presentes no acto xurídico (*actio*), no acto escrito (*conscriptio*) ou en ambos, constatando así a existencia de dito(s) acto(s) e manifestando o seu asentimento. Esta circunstancia queda reflectida nas fórmulas de subscripción situadas no escatocolo do instrumento notarial; velaí algúns exemplos¹³:

Testes *que uiron este precto octorgar*: Martjn Sanchez, clerigo; dom Michael, clerigo; Fernando Fernandez, clerigo; e todos los octros clerigos do lugar (a. 1255).

Os *que presentes forom*: Domingo Eanes, capelam do moesteyro, *testimuya*, (...) et outros muytos *que o uirom e o oyrom* (a. 1282).

¹³ Os dous primeiros reflicten a existencia deste acto diplomático na *actio*, mentres que o terceiro fai referencia á *conscriptio*. AHN, Clero, A Coruña, Mosteiro de S. Paio de Antealtares, carp. 521, nº 4; id. carp. 522, nº 7; AA, Pergameos, Mosteiro de Sto. Estevo de Chouzán, caixón 3, carp. 1A, nº 7.

Os *que foron presentes desta carta fazer*: Martin Migejz, *testjmua...* (a. 1262).

Mais tamén se pode deixar constancia, neste caso da *testificatio* do acto negocial, no borrador previo á versión final do documento (vid. nota 25).

2.2. *Acto escrito* (Conscriptio)

O acto xurídico pode ser perfecto sen que se teña que recorrer á escritura, ou ben pode dar lugar ao establecemento do acto escrito. Esta segunda posibilidade constitúe a *conscriptio*: o «tempus in quo datur littera», isto é, a realización gráfica do documento. Dentro dela identifícanse diversas fases destinadas, ben á (i) preparación material da escriturización, ben á (ii) formalización da versión definitiva do documento:

(i) Preparación:

- *Iussio / rogatio*. É a solicitude -escrita ou verbal- por parte dos intervinientes na *actio* de que se consigne por escrito o acordo antes realizado. Dependendo da entidade de quen emane a solicitude, distínguese entre unha orde, se se trata dun soberano ou personaxe público, e un rogo, se se trata dun particular. En consecuencia, o primeiro terá que dirixirse á chancelería ou oficina ao seu servizo encargada da expedición documental, e o segundo a un escribán profesional (habitualmente chamado *rogatario*) ao que lle solicitará, como reflicte o seguinte exemplo¹⁴, a súa axuda para proceder ao establecemento do acto escrito.

Eu, Johan Dominguez, téete as uezes de Johan Perez, notario del Rey en terra de Lemos **por mandado e a rogo das partes** ffez esta carta partida per abc, e o signo de Iohan Perez y puyz *que* me el deu *que* tal éste en [testemu]yo de uerdade (a. 1299)

¹⁴ AA, Pergameos, Mosteiro de S. Fiz de Cangas, caixón 1, carp. 4, nº 1.

- *Imbreviatio*. A escrituración da *actio* supón a expresión nítida do negocio xurídico e, polo tanto, as fórmulas que se inclúen deben expoñer sen ambigüidade o asunto que se tenta documentar. Esta é unha das razóns polas que, antes de redactar a versión definitiva do documento, o amanuense recollía os elementos informativos necesarios para, posteriormente, proceder a encher o formulario habitual, de acordo coas regras diplomáticas vixentes.

Este bosquexo inicial, previo ao “*instrumentum confectum*”, constitúe o que habitualmente se denomina *minuta* que, na documentación particular e con carácter xeral desde o s. XII, os notarios redactaban nunha folla á parte. Con anterioridade, estes borradores non eran máis ca exiguas anotacións das partes esenciais do contrato (nome das partes, breve sinopse do *negotium*, data e testemuñas presentes), apuntadas no dorso ou nas propias marxes do pergamiño sobre o que, posteriormente, un amanuense redactaría a versión definitiva¹⁵.

(ii) Formalización do documento definitivo:

- *Ingrossatio* ou *mundum*. Unha vez revisado e corrixido este escrito preparatorio, procedíase “*in grossam litteram*” á realización do *mundum*, isto é: a posta en limpo da minuta, ou o que é o mesmo, a expedición ou *grossa* do acto escrito (levada a cabo por un *grossator*). Considérase, xa que logo, que esta transcripción definitiva é unha “paráfrase” do contido da minuta acomodada ás regras diplomáticas do esqueleto formulístico empregado polo notario¹⁶.

¹⁵ Existen aínda hoxe documentos que conservan estas notas marxinais, mais noutros casos tales anotacións perdéronse debido á regularización do corte do pergamiño, efectuado unha vez posto en limpo o documento (Vázquez Bertomeu 2001: 40-41; Núñez Lagos 1951; Bono Huerta 1999). Vid. Gutiérrez Pichel 2008: nota 7.

¹⁶ En Gutiérrez Pichel 2008: § 1.3, inclúense tres diplomas ‘dispositivos’ que ilustran a adecuación da minuta ao proceso de *ingrossatio* ou *mundum*.

- *Recognitio*. Un vez posto en limpo, teoricamente o documento debía ser revisado para comprobar se a redacción era correcta¹⁷ e se respondía ás intencións dos autores xurídicos ou morais do *negotium*.
- *Registratio*. É o procedemento polo cal se transcribe, íntegro ou por extracto, o texto ou o contido dos actos a medida que son expedidos ou recibidos.
- *Validatio* e *autenticatio*. A redacción en pública forma do contrato complétase coa validación notarial. A adaptación do contido da minuta á formulística diplomática do *mundum* supón agora a inclusión de diferentes marcas autenticatorias: a notificación, o desenvolvemento completo das renuncias e sancións pertinentes, a roboración, a confirmación das testemuñas, a(s) subscripción(s) notarial(is) e diversos procedementos de autenticación (signo, selo, quirógrafos), etc. Todas elas son formalidades diplomáticas necesarias para que o documento posúa valor executorio e probatorio¹⁸.

3. Efecto xurídico. Dicotomía ‘minuta’ / ‘noticia’.

Por outra parte, segundo a natureza xurídica do *negotium* mantense a distinción, operativa desde a época romana, de *notitia* e *charta*. A primeira etiqueta identifícase cos escritos exclusivamente probatorios, mentres que a segunda se aplica aos documentos dispositivos¹⁹.

¹⁷ A relectura desta *grossa* podía supor a detección de erros escriturarios de diverso tipo; en ocasións o notario-corrector/revisor advertía explicitamente desta circunstancia: “Eu, Affonso Eanes, notario publico del rey enos coutos de Monfero [...] aqui pono meu nome e sinal que tal he. Vay hun ueruo a dez rregas et terça hu diz «herdades» e **non le empesca ca fuy erro do escriuam**. Affonso Eanes, notario” (a. 1415; Martínez Salazar 1911: 134, nº 62).

¹⁸ Fóra da *conscriptio* sitúase a entrega do documento ao destinatario ou ao seu representante (*traditio*).

¹⁹ ‘Chartae / carte’ e ‘notitiae / notizie’ é a nomenclatura empregada pola tradición xermano-italiana para os documentos dispositivos e probatorios

a) Documentación **non dispositiva**. Son documentos de proba: aqueles nos que non existe vínculo entre a “res transacta” e as consecuencias do feito xurídico para o que potencialmente foron labrados. Non precisan ser validados porque non se erixen en actos xurídicos e, como consecuencia, non teñen efectos legais directos.

b) Documentación **dispositiva**. Son instrumentos notariais cuxa formalidade diplomática é indispensable para que o acto negocial declarado (v. gr. compra-venda, foro, arrendamento, doazón, permuta, avinza, etc.) poida ter repercusións xurídicas. Como consecuencia disto o referendo característico destes diplomas, situado tanto no escatocolo -máis frecuentemente no protocolo, é o que lle confire forma xurídica -autenticidade e efectividade- ao documento.

Segundo a relación lóxica que se establece entre a natureza xurídica e o estadio de conformación do acto documental, a situación esperable sería, por unha parte, que a *imbrevisatio* orixinara unha minuta convertible a posteriori en *grossa* e, por outra banda, que a confección do *mundum* supuxera a expedición dun texto dispositivo en toda regra. Agora ben, é preciso facer a seguinte aclaración tocante á relación existente entre:

a) documento ‘dispositivo’ e ‘non dispositivo’ (probatorio/preparatorio)

b) documento ‘definitivo’ (probatorio) e ‘non definitivo’ (preparatorio)

Canto ao primeiro, existen determinadas tipoloxías en principio tipicamente dispositivas pero que se aproximan en gran medida aos documentos de carácter preparatorio e/ou probatorio. Dentro da tipoloxía dos actos particulares e, máis

respectivamente (Paoli 1942: 19). O mesmo acontece na tradición francesa, v. gr. o diplomata Alain de Bouïard (1929: 49): “dès le Ve siècle de notre ère, la *carta* (acte dispositif) s’opposait à la *notitia* (acte probatoire)”. Aínda que de nomenclatura moi diversa (*notitia*, *adnotatio*, *memoratorium*, *notitia recordationis*, *notitia brevis*, *breve* vs. *charta*, *epistola*, *testamentum*), certamente a partir da dita centuria atéstase a coexistencia destas dúas clases documentais diferenciadas.

concretamente, do ámbito familiar, un exemplo desta situación a medio camiño entre as dúas etapas da *conscriptio* documental é a manda ou testamento. O marcado carácter testemuñal e de perpetuidade deste tipo documental vén determinado pola flexibilidade e variabilidade, tanto en contido como en forma, do seu espazo dispositivo, tendencialmente extenso. Dentro da produción textual portuguesa consérvanse²⁰ mandas testamentarias que demostran que a *actio* podía dar lugar á xeración de dous tipos de diplomas: dispositivos e probatorios, xa que moitos dos conservados non posúen ningún sinal de validación e, polo tanto, nunca serían redactados “en limpo” polo *grossator*.

É exemplo da segunda possibilidade [o xurdimento dun documento probatorio] a «notícia de manda» de Margarida Garcia [...] Idéntica natureza tem un documento, sem data, do mosteiro de Vairão (maço 2, nº 38) que se intitula «memória»: «hec est memoria de testamento de domina auro». Talvez tenham existido «versões dispositivas» dos mesmos testamentos, mas pode também acontecer que enquanto actos jurídicos nunca tenham chegado à fase de *conscriptio*, ou seja, da formalização por escrito. Que os testamentos, enquanto diplomas, podiam retirar valor legal de formas de validação externa é sugerido pelo facto de un número significativo de documentos deste tipo, entre os que chegaram até nós, não apresentar nomes de testemunhas. (Martins 1999: 498).

É interessante notar que o primeiro dos rótulos [*notitia*], além de designar um espécimen pelo conteúdo, parece sinalar também o carácter menos formal do mesmo. De facto, a *Notícia de Vermudo Guterres (B1)* seria propriamente uma «manda» assim como a de Pedro Alvites (*B3*). Isto evidencia que se tinha consciéncia da possibilidade de as tipologias próximas dos testamentos poderem apresentar a configuração de documentos de prova. (Souto Cabo 2003b: 335).

Neste sentido, coido interesante incluír a transcripción do doc. nº 1 do apéndice. É un testamento romance (a. 1266) no que,

²⁰ Guerra (1996: 213-19), Martins (1999: 498, 2001: 30-32), Souto Cabo (2003b: 335).

malia incluír no protocolo a data crónica e un conciso protocolo (coa notificación: “Conoszuda cosa sea...”, o nome do testador e a fórmula dispositiva: “fazo mia manda”), non hai pegada da subscripción notarial. Unicamente, contra ao final (ls. 20-22), o clérigo manifesta o rogo a un dos beneficiarios de que se consigne por escrito as súas últimas vontades. Todo parece indicar que este texto non é máis ca un escrito preparatorio da posterior *grossa* notarial; e posiblemente haxa que consideralo como unha segunda minuta, redactada a partir dunha nota previa, na que se inclúen algúns dos espazos protocolarios presentes no ulterior *instrumentum*. O documento remata coa cláusula “*Que p(re)sentes furon*”, fórmula que, neste caso, posiblemente se refira a materialización da *testificatio* do acto xurídico, e non do escrito (vid. § 2.1.ii e nota 25). O doc. nº 2 incluído no apéndice é unha manda talvez de finais do séc. XII escrita en latín mais con romanceamentos morfosintácticos notables (ls. 7-8). Este texto achégase máis nitidamente ás características típicas da documentación probatoria e que irei expoñendo ao longo do traballo.

En relación á segunda cuestión, pódese afirmar, xa que logo, que estes dous primeiros diplomas son textos ‘nondispositivos’ (non presentan validación notarial), pero tamén ‘non definitivos’ xa que semella, especialmente o primeiro, que unicamente son bosquexos que deberán ser actualizados coa *validatio* e *autenticatio*. No entanto, o resto dos diplomas incluídos no apéndice (docs. 3-14), malia a súa intranscendencia xurídica, distínguense por seren ‘definitivos’ canto á finalidade para a que foron redactados. Con isto quero dicir que certamente é falsa consideración de que o documento ‘non dispositivo’ é por regra xeral un texto ‘preparatorio’ previo a un hipotético *mundum* ulterior²¹. A textualización dun evento ou acto negocial pode conformarse como un acto escrito perfecto en si mesmo, por canto tiver exclusivamente finalidade reminiscente, isto é, carácter testemuñal ou ‘probatorio’.

²¹ Recapitulación en Martins 2007: 164.

É neste sentido que, em meu entender, se deve pôr de lado a ideia tradicional de que uma 'notícia', tal como foi repetidamente referido a propósito da *Notícia de Torto*, é um documento preparatório, uma minuta ou rascunho de um hipotético *mundum* perdido. E, sim, un documento final que não obedece, pelas próprias características do género diplomático, às normas aplicáveis aos documentos dispositivos. (Pedro 2004: 75).

Así pois, conclúese que na documentación 'non dispositiva' deben discriminarse:

a) Diplomas con carácter **probatorio** ('noticia'). Trátase de rexistros descritivo-narrativos que integran información de diversa índole (vid. infra) coa finalidade de constatar e/ou perpetuar a súa lembranza, ou, por outra parte, de servir de testemuño sobre a dita materia se for necesario posteriormente. A confección dunha *noticia* constitúe en si mesmo, polo tanto, un documento final. A ilimitada riqueza do seu contido pódese reorganizar nestas dúas agrupacións, cuxo denominador común é, por unha banda, o interese público (frecuentemente procesual) e, por outra o interese privado ou particular:

i) relato de diferentes eventos ou feitos xurídicos (ex. relato procesual dun preito ou contenda, dunha arbitrase, avinza, etc.).

ii) relato e/ou descrición de diversos ítems cuantificables (ex. inventario de propiedades, rendas, débedas, servos, etc.). Certamente debemos situar aquí os testamentos ou mandas (non validados), xa que, no fondo, non son máis ca listaxes de últimas disposicións. Os textos reproducidos no apéndice pertencen a este subconxunto. Exemplos de 'noticias', asimilables especialmente a este segunda clase tipolóxica, atopámoslos desde a Antigüidade clásica, como dan conta a *Notitia Dignitatum* (ca. 395- 425) ou a *Notitia Galliarum* (do séc. V)²².

²² O primeiro inventario resultou fundamental para o estudo da organización militar do Imperio Romano, xa que ofrece unha relación dos cargos oficiais e administrativos do Imperio do Oriente e do Occidente. A *Notitia Galliarum*, pola súa banda, dá conta das 17 provincias e 115 cidades que integran as Galias no Imperio Romano antigo.

b) Diplomas con carácter **preparatorio** (**'minuta'**). Trátase do borrador previo ao *instrumentum* notarial, polo tanto é un texto redactado simultaneamente co decurso do acto xurídico que documenta (*imbreuiatio*; vid. § 2.2.i). Dependendo da materia tratada e das condicións impostas, ademais de, naturalmente, o costume escriturario do *auctor* ou da notaría á que pertence, este bosquejo inicial poderá ser máis ou menos formulístico; isto é, poderá integrar un maior ou menor número de cláusulas (frecuentemente etceteradas) asimilables ao seu *mundum* ou posta en limpo.

4. Aspectos tipolóxicos e diplomáticos

4.1. Desde o punto de vista tipolóxico, cabe falar en primeiro lugar da documentación privada -por tanto, de interese particular- pertencente ao ámbito da xestión patrimonial e/ou económica, cuxa finalidade primordial é a de perpetuar a lembranza da facenda e do pecunio. Á vista da escolma documental aquí presentada, distínguense dous subtipos básicos:

a) Inventarios de bens e/ou propiedades pertencentes a unha institución, no noso caso eclesiástica (monacal). Neste subtipo é frecuente que, ademais do esquemático reconto de propiedades (doc. nº 5), sexa prioritario o esclarecemento da extensión e lindes das herdades obxecto de "renembranza" (nº 6, 7, 10). Nos textos romances atopamos unha rica variedade terminolóxica referida a esta circunstancia²³: *acoutamento*, *couto*, *delimitaçom*, *departença*, *departimento*, *deslinde*, *devisaçon*, *partiçon*, etc. Velaí a referencia arquivística destes exemplos:

AHN, Códices, Mosteiro de Vilanova de Lourenzá, 1044, fol. Iir (2º fol. do tombo, non numerado; deslinde da herdade de Remourelle), 135v (deslinde do couto de Masma); AHN, Códices, Mosteiro de Toxos Outos, 1002, fols. 141r (deslinde da herdade de Senra), 186r (deslinde do couto de Espiñeiredo),

²³ Para unha aproximación á nomenclatura desta tipoloxía a partir das bases textuais do TMILG vid. Martínez Lema (2008a): § 3.

194v (deslinde dunha vila na freguesía de S. Fiz de Brión), 196v (deslinde da herdade de Condimiñas).

Noutros casos estes inventarios adquiren un carácter máis narrativo ao constituírense como relatos circunstanciados de operacións patrimoniais dunha institución ou dun particular (nº 8, 9, 12, 14).

Exs. na documentación romance: AHN, Códices, Mosteiro de Toxos Outos, 1002B, fols. 193r-194r (inventario de propiedades que o mosteiro de Toxos Outos cedeu a cabaleiros); 194v (relato de cambio e compra de parte da igrexa de S. Vicente de Augas Santas por parte dun particular e o mosteiro de Toxos Outos).

b) Un segundo subgrupo de textos céntrase na salvagarda de información exclusivamente económica. Trátase de inventarios nos que se rexistran diversos aspectos relacionados coa estrita organización facendeira e pecuniaria (nº 11): noticias de beneficios (rendas, parcerías, aniversarios, etc.), gastos (nº 13), fundación de procesións, rexistro de compravendas, etc.

Exs. na documentación romance: AHN, Clero, Papeis, A Coruña, carp. 1934, nº 1.1.4, fol. 11r (noticia da recadación das rendas de Sta. María de Gastrar para o mosteiro de S. Paio de Antealtares). AHN, Códices, Catedral de Lugo, 416, fols. fol. 9r (noticia de aniversarios da Catedral), 12r (noticia de rendas do cabido), 57r (memorial de procesións fundadas na Catedral); id., 417, fol. 54v (memorial das procesións feitas por don Fr. Pedro López da Orde dos Pregadores de Lugo). AHN, Códices, Mosteiro de Vilanova de Lourenzá, 1044, fol. 147r (noticia do padroado de Sto. Tomé); id. 181, fols. 1r (pesquisa sobre os préstamos que ten o mosteiro), 1v (noticia de vendas da capela de Sta. Catalina do mosteiro de Lourenzá), 12v (noticia de débedas das vilas de Pastoriza e Montouto), 16v (noticia dos padroádegos que certas igrexas lle deben ao mosteiro), 86v-87r. (noticia de débedas da vila de Pereiras).

Por outra banda, a motivación dos documentos de índole xudicial responde maiormente a un fin probatorio do proceso e

o seu interese é público. A pesquisa²⁴ e o relato procesual, son os tipos documentais máis frecuentes.

Exs. en documentación romance²⁵: AHN, Clero, Mosteiro de Melón, carp. 1448, nº 2 (a. 1255, probanza aducida polo abade do mosteiro); Clero, A Coruña, carp. 557, nº 25 -1º fragmento- e ARG, Pergameos, nº 112 -2ª fragmento- (a. 1271, probanza aducida por Pedro Fernández de Carelle sobre o *título* da novena parte da vila de Xiá); Clero, Mosteiro de Ferreira de Pallares, carp. 1082, nº 18 (s.d. [1º terzo do séc. XIII], relato de contenda patrimonial entre Pedro Fermoso e Orraca Domínguez); id., carp. 1088, nº 7 (a. 1258, relato de contenda entre abade do mosteiro e varios particulares).

4.2. Segundo a súa natureza xurídica, tal e como xa foi dito, os textos presentados neste traballo defínense polo seu carácter esencialmente probatorio e/ou preparatorio. A nivel diplomático esta circunstancia reflíctese, en xeral, na ausencia da subscrición do notario e das testemuñas²⁶, habitualmente situada no escatocolo. A maior parte das veces isto tamén acontece coa data (crónica e tópica), aínda que non sempre²⁷ (doc. nº 9). O contido

²⁴ O mecanismo inquisitivo da *pesquisa* (e equivalentes: *enquisa*, *esquisa*, *peresquisa*, *perenquisa*, *inquisicon*, etc.) resulta imprescindible como proba procesual, mais o seu uso resulta igualmente evidente na procura de información de interese estritamente particular, sen que por iso medie unha autoridade pública (Gutiérrez Pichel 2008: § 1.4). Desta segunda circunstancia dá conta o doc. 8 do apéndice: “In Aruosagro de iusano: quanto **exquiseren** de Petro Luce” (ls. 12-13).

²⁵ Ofrécese transcripción de todos estes diplomas en Gutiérrez Pichel 2008: § 6.2.

²⁶ Refírome ás testemuñas que asisten á unha hipotética e ulterior autenticación do diploma (*autenticatio* e *validatio*) unha vez conformada o *mundum*, non ás que puideron estar presentes no momento da *actio* xunto cos intervinientes máis directos, isto é, na *testificatio* propiamente dita. Este é o caso, por exemplo, do doc. 9, onde se deixa constancia do deslinde realizado por dona *Tareca Roderici* co consello dos seus fillos e en presenza “*bonorum hominum*”. En documentos romances, tamén atopamos esta circunstancia, v. gr: AHN, Clero, Mosteiro de Ferreira de Pallares, carp. 1082, nº 18; AHN, Códices, Mosteiro de Toxos Outos, 1002, fol. 196v.

²⁷ Especialmente nos escritos de interese público e, de xeito particular, nos procesuais. Exs. en documentación romance: AHN, Clero, Mosteiro de

deles, xa que logo, queda limitado á súa parte esencial (a dispositiva) e os espazos máis formalizados, como veremos a continuación, non son necesarios, polo que, ou ben non aparecen²⁸ (ex. nº 6) ou quedan limitados, en xeral, a un exiguo protocolo composto por unha breve *intitulatio* onde se fai a identificación inicial do acto diplomático:

Hec sunt *noticia* hominum uel casalium *que* debet habere Uilla noua in Sancta Eulalia; *Noticia de hereditate que* habet monasterium Uille noue in Sancta Eolalia (nº 5).

Hec est *noticia de terras que* iacent in Uilla Cezar (nº 7)

Hec est *noticia de ereditate de* Ospitale *que* donauit ille Pelagio Martin(i)z *et* sua mulier dona Gontrode (nº 8).

Cognoscan *igitur tam presentis quam* futuris *quod* ego (...) *de* parte sua *hereditate* dos herdecros (nº 9).

Fformaran *cum* suis terminis (nº 10).

Hec est *noticia de renda monasterium* Uille noue de Laurenzana; Hec est *noticia de ganato de conuentu; Hec est* *noticia de* parzaria (nº 11).

Hec est *noticia de quinionibus quos* habet *monasterium Sancti* Justi in *ecclesia* Tar(a)gonio (nº 12).

Jsta é a *nodiça do que* despeneo o celareyro *en* dineyros (nº 13).

Esta é a *rrenembrancha das herdades que* dom Munyo Fernandez de Rodeyro *conpro e concanbeou e* gaanou (nº 14).

4.3. Canto á disposición do elemento vernáculo no corpo textual latino, este emerxe preferentemente nos espazos sometidos en menor medida á formulística xurídico-literaria latina;

Isto pode acontecer, por un lado, nos documentos de prova (por oposición aos dispositivos), modalidade a que pertencem

Melón, carp. 1448, nº 2 (1255, Agosto, 23); AHN, Clero, Mosteiro de Ferreira de Pallares, carp. 1088, nº 7 (1258, Setembro, 17); AHN, Clero, A Coruña, carp. 557, nº 25 | ARG, Pergameos, nº 112 (1271, Maio, 31).

²⁸ Evidentemente non estou tomando en conta as anotacións ou rexestos incluídos con posterioridade á redacción da noticia, moi frecuente nos cartularios (vid. § 7.2.4, 7.2.5, 7.2.9, 7.2.10).

fundamentalmente as noticias e outras tipoloxías análogas como fintos e testamentos (...); por outro, en determinados segmentos do discurso diplomático de contido variábel, sobretudo na parte dispositiva (Souto Cabo 2003b: 332).

Tal e como poderemos comprobar, nos textos de carácter non-dispositivo, debido a que están constituídos tipicamente por secuencias narrativas ou elecos (vid. supra), o romance xorde de maneira dispersa no texto mesturándose de xeito heteroxéneo co elemento latino. A disposición do elemento romance nestes textos é habitualmente máis xeral e difusa ca na documentación dispositiva, onde o romanceamento se concentra en masas compactas no seo, precisamente tamén, da parte máis variable e permeable -á actuación- do documento²⁹.

A parte variábel do texto dos diplomas, correspondendo aos «espazos por preencher» dos formulários incluí, esencialmente, além da identificación do autor e do destinatario do acto, a parte dispositiva do documento. É por iso aí, onde o texto escrito, por veces, non reproduce palabras ou frases feitas, que desde mais cedo emerxen novas tendencias de representación gráfica que escapan ás coordenadas scriptográficas latino-notariais. (Martins 1999: 495).

Así pois, dependendo do grao de condicionamento no que un texto se produce canto á maior ou menor rixidez do seu discurso diplomático, podemos falar de 'alternancia' e 'mistura' (hibridismo propiamente dito ou, nun sentido amplo, 'bilingüismo' latino-romance) de códigos lingüísticos na documentación dispositiva e non-dispositiva respectivamente³⁰.

²⁹ En Gutiérrez Pichel / Cabana Outeiro 2007 (§ 4, pp. 147-153) estudamos en detalle esta cuestión, ilustrando os diferentes espazos diplomáticos dentro da estrutura latina nos que o romance penetra con maior ou menor frecuencia.

³⁰ Monteagudo (2007: 287-8) en referencia aos diversos traballos de Souto Cabo sobre esta cuestión (2003ab, 2004) lembra a vinculación desta dicotomía 'alternancia'/'mistura' de códigos cos fenómenos resultantes do contacto de linguas denominados pola sociolingüística como *code switching* e *code mixing*, respectivamente; se ben os estudos sobre este fenómeno versan case

Ilustrarei esta consideración con dous documentos (nº 3 e 4 do apéndice) ben separados no tempo dentro do período de emerxencia. Neles pódese advertir como, dentro da arquitectura latina, os trazos grafo-fonémicos innovadores afloran nos espazos diplomáticos menos estereotipados (a *dispositio*) e onde o acto documental amosa a súa personalidade propia, debido a especificación do acto xurídico. Isto acontece especialmente nas indicacións relativas á localización e descrición espacial das propiedades obxecto de transacción (docs. 3 e 4a), e na referencia á contribución ou canon estipulado nun determinado *negotium* (doc. 4b)³¹. Deste xeito a inclusión de construcións romances (no plano pronominal, adverbial, preposicional e verbal) vai artellando o esclarecemento exacto das herdades en cuestión e das especies de pagamento pertinentes:

ffacimus cartulam uendicionis (...) d' ipsa nostra propria una leyra de su a uila do Castro et ipsa leyra Afunso Fagundi, cumu de parte de erdade da uila e fer en Corneda cuncurente fluuio De<z>um concurente ad ecclesiam Sanctj Saluatoris (doc. 3, ls. 3-7).

damus et conced[im]us uobis (...) quamta hereditate habemus alende o Rio de Cereysa, dela careira que uay pora Castro atroen no nosso agro do casar de Nugueiras; foras inde ha cortina de Corraes que ten Maria Canelas cabo ao orto de Santo Laurenzo e otros dos cortineiros que ten Sancha Petri in Santo Laurenzo e quanta inde non ten o nosso casar de Nugeiras cun sua fructa; e mas uos damos o orto de Santo Laurenzo e la meadade da costa e do castro de Santo Laurenzo, e desta parte medietatem de dos nugeiras e de una castaneira e as meas das cerdeyras, sacadas inde as [---]na e as d' ante á casa que eu fazo ao rio (doc. 4a, ls. 2-8).

detis inde de illa nobis uel uocj nostre uenerit quartam partem per nostrum hominem (...) semeade totum terenum de serodas, et pro ipso nabal e por orto e por fructa detis annuatjm VJ soldos de

exclusivamente sobre a interacción oral (id. nota 3).

³¹ Para as características relativas á estruturación interna e á expresión lingüística destes treitos diplomáticos en textos galegos (especialmente nos contratos enfitéuticos) remito ao traballo de Martínez Lema (2008b).

renda in die Sancti Iohannis Bap̄tiste e J soldo de heyradigo, et detis annuatim in die Sancti Micahelis [---] et de Sanctj Martinj III^{or} dineiradas de pan et J gallinam bonam, e do chando que ibj feceritis detis nobis uel uocj nostre III^a partem (doc. 4b, ls. 10-14).

5. *Ámbito privado da xestión patrimonial e/ou económica*

Neste grupo temático pódese advertir nitidamente un progresivo e inminente “contaxio” da *scripta* romance nos moldes escriturarios tradicionais. Isto é o que acontece en centos de textos latinos, como no doc. nº 5 do apéndice, unha *noticia hominum uel casalium* e *noticia de hereditate* do mosteiro de Vila-nova de Lourenzá en Santa Eulalia. Neste primeiro exemplo o elemento innovador límitase aos substantivos referentes ao contido básico do documento (passim *casal*, ls. 2, 12 *netos*; cfr. ls. 4, 6 *homines*) e á solicitada utilización do sistema preposicional en detrimento do caso latino, se ben non sistemática (l. 5 *nobis*) e vetada nos espazos diplomáticos máis formulísticos (intitulatio: *hominum uel casalium*).

O doc. nº 6 é outro inventario de propiedades do dito mosteiro no casal de Biduedo. Neste texto, ademais dunha maior ocorrencia de substantivos inequivocamente reinterpretables como romances (l. 2 *carcaua*, l. 5 *Castineyra*, ls. 8-9 *comarum*, l. 6 *deuesa*, ls. 3-4 *leyras marcadas*, l. 7 *pradeyro*, l. 4 *regum*, l. 5 *todo*, l. 1 *uilar*, ls. 2, 4 *veyga*) e a usual alternancia cos equivalentes latinos (l. 1 *toto*, l. 1 *uillare*), atopámonos coa forma verbal³² *departen* e a preposición *cabo* presente nunha indicación espacial (ls. 5-6 *todo cabo deuesa*), construción tan frecuente nos treitos dispositivos³³. En contraposición, observamos o maioritario emprego de nexos espaciais latinos: *iacet subtus* (...) *preter* (ls. 2-3), *quomodo vadit ad* (...) *quomodo iacent* (l. 5-6, 8), *per quodam* (ls. 6-7).

A continuación, refirireime a outros tres inventarios nos que se evidencia unha presenza aínda máis nítida da *scripta*

³² Vid. infra, o dito para os docs. 7 a 11.

³³ Vid. supra, § 4.3, o dito para os docs. 3 e 4.

innovadora romance, en dous sentidos: canto á súa disposición na armazón latina ('mestura' vs. 'alternancia') e a habilitación de categorías gramaticais en principio menos permeables ao romanceamento (monemas verbais). Os documentos en cuestión son, por unha parte, dúas *noticias* situadas entre o segundo terzo e a última década do séc. XII: a *noticia de terras* de Vila Cesar pertencentes, de novo, ao mosteiro de Vilanova de Lourenzá (nº 7) e a *noticia de herdades* ofrecidas por un particular (Paio Martíns e dona Gontrode "deo uota") ao mosteiro de Vilanova de Dozón (nº 8); por último, a mediados do século seguinte (a. 1246) atopamos a partizón das herdades de Tareixa Rodríguez (nº 9). Nestes tres inventarios observamos un conxunto significativo de ocorrencias exclusivamente romances a nivel grafo-fonémico. Estes trazos reflíctense en maior proporción no ámbito (pro)nominal conxuntamente coa estrutura adverbial-preposicional (visible nos treitos de estrita delimitación espacial). Con todo, cómpre reparar na aínda descompensada proporción de ocorrencias romances vs. latinas:

No doc. 7 atopamos formas nominais romances como as seguintes: *agra* (l. 5), *Caruceyro* (l. 2), *casal* (ls. 7, 10, 11), *cortinas* (l. 8), *istu* (l. 4), *moesteyro* (ls. 4-5, 8; cfr. *monasterio*), *Porteyro*, *prestamo* (l. 6), *Siara* (l. 9), *sou* (l. 2), *todo* (l. 10; cfr. *toto*), etc. Formas latinas: *aqua* (l. 9), *hereditate* (ls. 3 [3], 4, 6, 7), *mare* (l. 9), *monasterio* (ls. 2-3, 10, 11), *toto/a* (ls. 3 [3], 4, 6, 8); as formas *seruicium* e *humilitatem* (l. 11) aparecen nunha construción formulística final. É especialmente frecuente nos textos desta época a aparencia alatinada -por veces falsamente etimolóxica- de certas formas romances: *directu/directo* (ls. 2 [2], 4, 8, 10), *Oucteyro* (l. 4), *Uecga* (ls. 3-4). Por outra parte, o gurgullo da nova *scripta* déixase sentir nas construcións que máis especificamente sitúan as lindes das terras (cfr. preps./advs. latinos: *jn*, *cum*, *usque*, *inde*, *ad*, *vnde*), onde é significativo o uso pronominal:

dilus corragos usque in Caruceyro d' Agrilo u directo do monasterio (ls. 2-3).

dis istu usque in Lago Mortu directo do moesteyro dela ag\ r/a du cotu usque... (ls. 4-5).

Inna Siara: toto directo do moesteyro (l. 8).

No doc. 8 rexístranse en menor medida formas nominais romances: *aquele* (l. 6), *arras* (l. 4), *casar(e)* (ls. 6-7, 14, 15, 20 [2]), *dona* (l. 3), *marido* (ls. 6, 7, 10, 12), o alatinado *quasa* (l. 18), *sagro* (ls. 11 [2]), (*de*) *susano/iusano* (ls. 11-13); formas latinas: *Deo uota* (l. 3), *ereditate* (l. 1), *Ospitale* (l. 1), *Sancti* (l. 14).

A proporción de romanceamentos nominais en relación ás formas latinas no doc. 9 e máis equilibrada: *abade* (l. 7), *agro* (l. 11), *cabeça* (l. 7), *casal* (l. 10), *Conde* (l. 3), *don* (ls. 2, 4), *dona* (ls. 5, 8, 9, 10; cfr. *domna*³⁴), *herdecros* (ls. 4, 7; cfr. *hereditate*) *Prado* (l. 2), *Senra* (l. 11); formas latinas: *alia/os* (ls. 3, 7, 8, 9), *consilio* (ls. 1-2), *hereditate* (ls. 4, 10; cfr. *herdecros*), *marito* (l. 4), *ominis* (l. 3), *patre* (l. 4), *racione* (ls. 6-7, 11), *suo* (l. 4 [2]), *uoce* (l. 12). A este nivel, o interese do texto radica nas ocorrencias pronominais:

de parte sua *hereditate* dos *herdecros*, a qual *comprai* suo *patre* (l. 4).

da IJ d' Os Calutus leua IIIJ^a *pro* Pelagius Romano (ls. 5-6).

a suas *gentes* agro da *Senra pro* LXXX^a sl. menos *inde* u decimo (l. 11).

comparoc dona Tarecsa *racione* de Munio Martinj, dictu Ecrigo, inu camino (ls. 11-12).

Máis significativa para decidirmos o estatuto idiomático dos dous primeiros textos é a análise do que acontece no ámbito verbal. En efecto, o dato decisivo para interpretar estes dous documentos como híbridos (e non como romances) é o limitado número de ocorrencias verbais con flexión romance en contra-posición co frecuente emprego da raíz e flexión latinas. No doc. 7 atopamos unha única forma romance (l. 7 “*casal que tiuu* Petrus Aluariz *cum* suas cortinas”), fronte ás cinco ocorrencias clásicas (l. 1 *est, iacent*; l. 11 *debet, habere*; l. 6 *tenet*), se ben todas agás a última se atopan en espazos diplomáticos de carácter

³⁴ Téñase en conta que a forma latina non aparece como plena, senón abreviada (*domna*, ls. 1, 6, 7, 9); de feito é discutible o suposto valor abreviativo da lineta superior neste tipo de formas e nun texto destas características.

formulario³⁵. No doc. 8 a *scripta* romance xorde máis significativamente no ámbito verbal ca no nominal (vid. supra), xa que se rexistran tres ocorrencias con flexión romance (a última con raíz latina): *ei* (ls. 4, 18), *exquiseren* (l. 13; < perf. de EXQUIRO); mais segue a haber unha descompensación en relación coas formas latinas: *donauit* (l. 2), *est* (l. 1), *ganauit* (ls. 5, 7, 8, 10, 11, 19).

O documento 9, pola súa banda, é moi interesante canto ao ámbito verbal, e mesmo ofrece dificultades á hora de aceptalo como un documento híbrido latino-romance³⁶. En primeiro lugar, polo maior emprego de formas romances fronte ás latinas. Deseguido ofrezco aqueles vocábulos con reinterpretación idiomática inequívoca: romances: *á* (l. 5), *fui* (l. 10), *intra* (l. 6), *leua* (ls. 6 [2], 7, 8 [2], 9); latinas: *comparaui* (ls. 4-5, 10; cfr. *compraui*, *comparoc*) *est* (ls. 6, 7, 9), *uendidi* (l. 9). En segundo lugar, rexístrase unha serie de formas verbais non plenas cuxo desenvolvemento é problemático nun texto cun grao de hibridismo tan alto coma este:

(i) Por unha parte, a lineta superior en “cognoscã” (l. 1) e “faciã” (l. 4) podémola interpretar como abreviativa da flexión latina (*cognoscant*, *faciant*) ou como representante da nasal implosiva (*cognoscan*, *facian*). Tendo en conta que a primeira forma se sitúa na notificación do texto, en xeral un dos espazos formulares menos permeables ao romance (vid. supra), poderíamos concluír que se trata do primeiro valor abreviativo. Non obstante, malia non haber ningún outro caso de P6 no texto (nin en romance nin en latín), talvez a segunda posibilidade interpretativa resulte a máis lóxica. Baséome na forma da l. 6, “Fernã Petri”, na que parece claro que ‘lineta superior + vogal final’ neste texto equivale a ‘vogal + consoante implosiva’ (‘Fernan’; e non ‘Fernant’ ou ‘Fernandus’).

(ii) Canto ao verbo *comprar*, a forma inequivocamente latina *comparaui* (2 ocorrencias) alterna con dúas variantes

³⁵ Repárese tamén en que todas elas están conxugadas nun tempo flaco (cfr. o perfecto da forma romance; vid. infra doc. 11).

³⁶ En Souto Cabo 2006 (doc. 9 da listaxe) o texto é considerado romance.

híbridas: unha con raíz romance -síncope da vogal pretónica- pero con flexión latina (l. 9 *comprai*), e outra con raíz latina e flexión romance (l. 11 *comparoc*). A raíz da forma abreviada da l. 4 (“*comprai*”) interprétoa como romance, tendo en conta a forma plena da l. 9 e o usual valor abreviativo da vogal voada en secuencias similares a esta³⁷ (‘r + vogal’: “*laur^ador*”, “*igr^aja*”, “*prⁱmeyro*”, “*outr^o*”, etc).

O seguinte texto incluído no apéndice (nº 10), unha noticia da extensión e lindes da herdade monástica de Formarán (Vilanova de Lourenzá), é outro exemplo da alternancia entre as formas romances e as latinas no ámbito verbal: unidas ao clítico, aparecen (ls. 2-3) as formas *separa(sse)* e *leua(se)* fronte ás clásicas (ls. 4-5) *iacet* e *figet* (repárese que nesta última o clítico non vai ligado ao verbo).

O doc. 11 da nosa escolma, debido en parte á súa extensión³⁸, amósanos un amplo conxunto de trazos grafo-fonémicos vernáculos no plano (pro)nominal e exhibe unha escasa mais significativa selección de formas verbais romances operativa nos treitos menos formulares. Deseguido fago unha selección representativa de vocábulos na que, para non exceder os límites da exposición, indico entre parénteses só o número de ocorrencias (non as liñas); de habelo sinalo tamén o equivalente latino e viceversa:

Plano (pro)nominal:

(i) formas romances: *almal(l)o/s* (4), *anillo/anilula/s* (3), *armi(n)tio/s* (7), *bezero/bezirol/s* (7), *boleyro* (1), *burgo* (1), *ca(b/p)rito/s* (2; crf. *capra/s*), *casal/casa* (7), *castañas* (3; cfr. *castaneas*), *celeiro* (7; cfr. *cellario*), *collectas* (2), *concanbja* (1), *criancia* (5), *d’octro* (1; cfr. *alio/a*), *dum* (1; crf. *domnola*), *duzinas* (1),

³⁷ O resultado “*ar*” ou “*ar*”, pola contra, é maioritario da lineta inferior (especialmente cruzando o hastil do <p>: “*departe*”, “*paramento*”) no primeiro caso, e da prolongación do apéndice superior do <a> cara á esquerda no segundo (se ben isto último se xeneraliza a partir do séc. XIV: “*procurar*”).

³⁸ Abrangue as 246 liñas dos 6 folios nos que foi deitado. Por esta razón só podoo ofrecer un fragmento dela no apéndice documental.

enfermaria (1), *ermas* (1), *fossadeyras* (1), *igriguáá* (1; cfr. *ecclesia*), *iouenco/a/s* (7), *iugarial/iugatas/iugueiros* (3), *moseios* (1), *octeiro/octo* (2), *ollas* (1), *orioriazas* (5), *pam* (8; cfr. *pane*), *parzaria* (2), *poltra* (1), *rego* (1), *regueifa/s* (2), *rego* (1), *renda* (4), *r(u/o)xelo/s* (15), *scanla* (4), *scudeyro* (1), *seara* (3), *sementj* (1), *sa(c/u)to/so(c/u)telo/u* (12), *soldarizas* (1), *suaregos* (1), *tenreiro/a/s* (6), *touro* (1), *trijgo/trijgais* (5; cfr. *trictico*).

(ii) formas latinas: *abbas* (1), *alio/a* (4; cfr. *d'octro*), *boue* (17), *canonico/s* (2), *capitulo* (1), *capra/s* (3; cfr. *cabrito/caprito*), *castaneas* (2; cfr. *castañas*), *cel(l)ario/um* (5; cfr. *celeiro*), *cibata* (2), *coquinario* (1), *domno/a* (13; cfr. *dum*), *ecclesiam/s* (10; cfr. *igriguáá*), *equal/s* (4), *frater/res* (4) *ganato* (1), *herectas/hereditatem/s* (3), *homines* (2), *ligna* (2), *milex* (1), *monasterio/ij* (9), *opera* (1), *oues* (5), *pane* (2; cfr. *pam*), *rationibus* (1), *scolarius* (1), *suos* (11), *totum/ola/s* (9), *trictico* (2; cfr. *trijgo/trijgais*), *uetulo* (1), *uocelj* (10).

Nesta listaxe pódese comprobar como no plano (pro)nominal é hexemónica a elección romance, tanto en lexías como en número de ocorrencias: *armi(n)tio*, *bez(eli)ro*, *casal*, *castaña*, *pam*, *r(u/o)xelo*, *scanla pisada*, *tenreiro*, *trijgo*, etc. No entanto, sorprende en principio que algunhas das formas máis usuais e relacionadas co contido da noticia (especialmente nas noticias de *ganato* e *parzeria*, ls. 50-71; e de *servuiciales* e *ecclesias*, ls. 73-130) só se rexistren en latín: *boues*, *oues*, *equal/s* (vid. infra). Por outra parte, verificase que a alternancia entre a forma clásica e a innovadora en favor desta última diminúe, en termos semánticos, canto menor é a ‘intensión’ do vocábulo e, viceversa, aumenta canto maior ‘extensión’ posúe. Podémolo constatar no feito de que as formas latinas con maior número de ocorrencias -fóra das tres xa citadas (*boues*, *oues*, *equas*)³⁹- fan referencia a unha realidade

³⁹ Se ben, xunto á forma non marcada *uaca*, representan as especies máis habitualmente referidas neste tipo de inventarios; e quizais isto inflúa, neste e noutros moitos casos, á hora da súa representación escrita. De tal xeito que o amanuense opta -talvez na maior parte dos casos de maneira inconsciente e/ou dependendo da súa formación- pola variante que a súa experiencia e hábito escriturarios (latino-notarial) acostuma a ver e anotar con máis frecuencia. Debe recoñecerse, con todo, que en moitas ocasións esta elección (in)voluntaria conservadora vai á par doutra elección morfolóxica grafo-fonémica innovadora (ademais dos frecuentes híbridos falsamente etimolóxicos), o cal talvez revele o

pertencente a un ámbito de significación máis xeral: *ecclesiam, cellarium, domno, herectas/hereditatem, monasterio, uoce*⁴⁰.

Con todo, hai que ter en conta dúas cuestións: en primeiro lugar, no caso dos cartularios, o proceso de escolma e integración de escrituras posiblemente xogue un papel significativo na conformación e mesmo normalización dun patrón ou variante ‘estándar romanceada’ –xurdida espontáneamente e en convivencia coa clásica– de certas construcións ou vocábulos latinos (vid. infra). En segundo lugar, os costumes abreviativos tradicionais conforman un sistema braquigráfico prolongado no tempo e mimetizado nos documentos romances (mesmo en documentación tardía se rexistran prácticas ritualizadas deste tipo). De tal xeito que a aparición ou elección (in)voluntaria de trazos innovadores, especialmente grafo-fonémicos, da *escripta* dun determinado amanuense pode verse freada polos mecanismos abreviativos tradicionais⁴¹ (“egleia” vs. “ecclā” → “ecclesia”; “eanes” vs. “iōhis” → “iohannis”, etc.).

Estoutros exemplos ilustran o romanceamento pronominal:

In Masma Petro Petriz habet IJ^{os} boues et IJ^{as} uacas da casa et de crianza (ls. 90-91).

trasfondo idiomático real. Isto último é o que acontece, por exemplo, dentro do código onomástico, cos nomes de persoa; así, as opcións máis usuais nos docs. latinos (sécs. X-XIII) do Tombo de Lourenzá (AHN, cód. 1044) son os patronímicos hibridados tales como: *Adefonsiz, Fernandiz, Fernandezi, Fredenandiz, Martiniz, Pelaiz, Pelaizi, Petriz*, etc. (vid. § 7.2.10).

⁴⁰ Neste sentido, véxase o traballo de Varela Sieiro 2007, especialmente o relativo ao tratamento do léxico nas partes ‘libres’ do documento (§ 2.3.b).

⁴¹ Isto é especialmente problemático nos textos híbridos e nos redactados en romance pero en época de emerxencia. Neles é discutible tanto a restitución literal dos elementos abreviados (“dco”: “dicto”, “mōn”: “moneta”) como a interpretación de que neste tipo de abreviaturas existe un defase ou desaxuste entre o símbolo gráfico –de carácter latinizante/etimoloxizante– e a grafía da forma extensa que virtualmente representa –romance– (“dito”, “moeda”); vid. § 7: convencións gráficas. Resulta fundamental nestes casos asimilar previamente os hábitos escriturarios do propio amanuense e, no caso dos tomos, detectar os costumes abreviativos da man ou mans implicadas na redacción do códice ou, no seu caso, do treito elaborado no espazo cronolóxico que nos interese. Este é o criterio editorial empregado para a transcripción dos textos que aquí se presentan.

IJ^{os} biziros *et* IJ^{os} boues *et* IJ almalos da casa (ls. 95-96).
et IJ^{as} quintas de tota uoce da Fonte *et* casal da Coua (l. 218)

A utilización de formas verbais nun e noutro código é descompensada en canto ao número de ocorrencias (69 formas latinas fronte a 3 inequivocamente romances), e máis nun texto tan extenso coma este. Formas latinas: *dat/dedit* (6), *debe(n)t* (6), *est/sunt (factum)* (19), *expedunt* (2), *fecit* (2), *habemus/habere/habet* (15), *iacet* (1), *morant* (2), *permansit* (1), *tenemus/tene(n)t/tenere* (21), *uenire* (4). No entanto, se observamos os contextos nos que todas estas formas aparecen, poderemos concluír: en primeiro lugar, que neste tipo documental abundan as lexías con función presentativa (especialmente os verbos usados para indicar o acto diplomático na *intitulatio*) ou descritivo-relacional (de posesión de herdades, procedencia de gastos, débedas ou préstamos, etc.) e, en consecuencia, son moito máis numerosas as formas per-
tencentes ao indicativo presente (cfr. nas ls. 202-203 *dedit* e *fecit*; vid. infra). Vexamos algúns exemplos:

et alia seruicialja in Sáa et dat de illa X^m soldos annuatim (ls. 199-200).

Hec est noticia de parzaria (l. 57).

Hec est noticia de seruiciales *et* de ecclesias (ls. 73-74).

Et hoc fuit factum in die (...) *per ante domnum Roderico Gomet*" (ls. 241-241).

In *Sanctj Felicis*: una uaca *cum* IJ filios in *que habemus* II^{as} partes (ls. 100-101).

Et de Reynantj: (...) IJ^{as} partes de una meda de orio de *qua debet* domno Viuiano VII° *talegas* (ls. 77-79).

et alio saucto que iacet in Lauandeyra" (ls. 224-225).

In Uilla₁aldriz: homines qui *ibj morant* tenent totos prestamos" (ls. 184-185).

En segundo lugar, a situación de descompensación inicial a nivel grafo-fonémico segundo o número de ocorrencias equilibrase desde o punto de vista semántico. En efecto, na inmensa maioría dos casos, os verbos con maior índice de uso, *haber* e *ter*

(deixo fóra o verbo *ser*, empregado case exclusivamente na *intitulatio*) presentan unha perda dos valores semánticos orixinais. Algúns exemplos:

Valor existencial de HABERE: “In Regnantj **habet** IIes boues et IJ^{as} uacas et IJ^{as} capras de cabos et IJ^{as} oues de criança *per medio et V* armitios et XII^m roxelos. (...) In Uilla Cesar **habet** uno boue uetulo τ *media* de una uaca *cum* suos IJ^{os} filios et XIIJ ruxelos. In Sanctj Petri **habet** uno boue et una uaca *cum* suo filio et *medio* de uno biziro et IIIJ^{or} ruxelos. In Celeyro de parzaria **habet** IJ^{os} boues et IIJ^{es} uacas et IJ^{os} anillos” (ls. 62-70).

Perífrase con valor modal: “et totas alias de Miuteyra unde *deben*t uenire quarta ad celarjum et *terc*ja de tota uoce da fonte que *tenet* in prestamo Johannes Eniquiz et Johannes Petríz, et tota uoce de pinario uno **habemus habere** quarta” (ls. 214-217).

Valor de posesión⁴²: “Hec est noticia de homines quos **tenent** prestamos de monasterio” (l. 131). “Jstos sunt prestamos qui **tenent** canonicos et milex. In primis Johannes Garsia **tenet** una seruiçalja, et **tenemus** in concanbja pro illa tota herecta de Uilla:nova” (ls. 190-192).

Por outra parte, neste tipo documental, como xa vimos (§ 3), o contido ordénase nun discurso basicamente enumerativo e descritivo. Por esta razón os enunciados adoitan conformarse de maneira repetitiva, de tal xeito que as construcións oracionais son en xeral sintacticamente moi simples e a operatividade das variantes latinas nestes espazos máis ritualizados adoita ser sistemática. Pola contra, nas ls. 219 a 236 podemos comprobar como a introdución de secuencias de índole discursiva distinta á exposición principal, especialmente argumentativo-narrativas, dá cabida a escollas grafo-fonémicas innovadoras. Nas ls. 219, 225 e 236 aparecen tres verbos romances (un deles con adxunción de clítico) empregados en secuencias nas que se inclúe

⁴² Entendida, non como a relación entre un elemento posuidor e outro posuído, senón como a existencia dun elemento co que está en relación ou ó que afecta. Isto é: o Obxecto Directo expresa calidades propias ou adquiridas que en principio non son inherentes ó suxeito, pero que se converten en inherentes a el nun determinado momento (Moscoso Mato 2000).

unha matización cronolóxico-aspectual (*tenia, suia*) e de estimación pecuniaria (*preciamulu*):

In Soutelu: medio de uno saucto cum Dominjco Giraldiz et II^{as} quintas de tota uoce da Fonte et casal da Coua et uoce de Petro Carpeio que **tenia** Fernando Iohannis de Scaurito et uoce dos Chacardos unde debent uenire ad cellario, et castañas de su casa de dum Pasqual, et uno saucto cum Pelagio \Maza/ in Uillaipol (...) et alio saucto que iacet in Lauandeyra qui tenet Martino April, et prestamo que **suia tenere** Gundisaluo Ichoca de iugaria que tenet Martino Rabinato (...).

Hec est noticia de prestamos. (...) et CC^{os} et XXⁱ ruxelus, et XV equas et media, et V^e cubas de sicera; et toto ligno de Uillainoua **preciamulu** C soldos, LX^a et VIIJ soldos de boronas et de oriazas de seruiciales.

En contra desta situación repetida na documentación híbrida e, especialmente na non-dispositiva, podemos citar nas ls. 202-203 a utilización dos perfectos fortes *dedit* e *fecit* nun contexto discursivo de tipo argumentativo-narrativo. No entanto, véxase, como son formas asimilables á primeira agrupación que fixen no ámbito nominal (*supra*, § (ii)), xa que, de novo, posúen unha ‘intensión’ semántica moi inferior á das variantes romances que acabo de comentar e pertencen con toda seguridade ao acervo lingüístico tradicional e mecánico do labor notarial:

Roderico Pelaiz de Peruessus tenet in Uillaiseca una seruicjalja et una prestamarja, et alia seruicjalja in Saa et dat de illa X^m soldos annuatim, et est amicum et filigresem et sua mulier et suos filios de monasterjo, et tenent eas in uita sua et de sua mulier, et **dedit** illas hereditates abbas domno Garsia et **fecit** de illas carta et similem **fecit** ad Pelagij Fernandiz de Cauarcos et super sunt scriptas.

Para rematar este apartado⁴³, inclúo a continuación un

⁴³ En Gutiérrez Pichel 2008 (§ 2, § 6.2.1.1 e 6.2.1.5) analízanse dous diplomas latino-romances (finais do séc. XI e 1° terzo do séc. XIII), de interese

documento que constitúe o inventario híbrido máis tardío do conxunto textual manexado aquí. Trátase dunha *noticia de quinionibus* do mosteiro de Toxos Outos na igrexa de S. Salvador de Taragoña (nº 12). Neste texto o contraste entre os códigos latino e romance advírtese máis marcadamente ca nos inventarios anteriores. A *scripta* innovadora xorde cando a unidade territorial precisa ser concretizada espacial e pecuniariamente:

Jtem de quarta donega a quinta polos Berbegoes e XX dineiros de renda pro frater Dominico Caualeyro (ls. 4-5).

A referencia aos dous últimos quiñóns pertencentes á igrexa de Taragoña foi labrada integramente en romance (ls. 5-11); neste caso a redacción adquire un progresivo carácter narrativo, debido a que se introduce o relato circunstanciado ou historiado de cada unha das propiedades. Por mor deste carácter narrativo, contrasta a operatividade da flexión verbal neste treito (*auia, deronna, era, fez, leyxoa, meteola, teuesse*) coas escasas formas latinas da primeira parte do inventario (*est, habet, remanet*), onde se realiza unha exígua descrición da partizón de terras (ámbito nominal: *aliam, ecclesia, fratre, fratribus, monasterium, quartis, quinionem, sextam*).

6. Cabo

Á vista de todas estas consideracións, parece evidente que o tipo textual que aquí se estuda e o acto diplomático que o fai posible recolle as condicións idóneas para que se desenvolva unha *scripta* innovadora -respecto do seu modelo latino- que tendencialmente reflecta a oralidade manifestada previamente na *actio* documental. A escasa necesidade da formulística xurídico-literaria ofrece máis posibilidades para a variación e innovación, en termos escripto-lingüísticos⁴⁴. Ao longo do artigo fun

particular e procesual respectivamente, cuxa súa construción discursiva responde á estrutura formularia da pesquisa e ao do relato procesual.

⁴⁴ Martins 1999: 497.

expoñendo os trazos definitorios da documentación 'non dispositiva' e as consecuencias lingüísticas derivadas deles; é o momento de facer unha pequena recapitulación.

Canto á trascendencia de dereito, os textos estudados non teñen vontade de constituírense como actos xurídicos, polo que non producen efectos legais inmediatos. Por esta razón non precisan ser ratificados (no seu *mundum*) mediante as diferentes formalidades diplomáticas autenticatorias (subscricións notarial, testemuñal, *signum*, *sigillum*, quirógrafo, etc.). Como consecuencia, o seu discurso diplomático non é tan ríxido como o da documentación 'dispositiva', toda vez que están conformados como unha secuencia descritivo-narrativa e integrados por un elenco, relación, reconto, rexistro, etc. de eventos procesuais ou ítems cuantificables.

Canto á finalidade desta documentación, observamos tamén a distinción entre 'minuta' ou escrito previo (*imbreviatio*) e preparatorio do *instrumentum* notarial ulterior (*ingrossatio*), e 'noticia' ou rexistro exclusivamente testemuñal-probatorio de entidades ou eventos. Ambas as dúas clases documentais presupoñen a inexistencia de trascendencia xurídica, no obstante, a segunda é perfecta e definitiva en si mesma por canto non está vinculada necesariamente ao proceso de autenticación dun acto xurídico.

Canto ao contido do documento, falamos de diplomas pertencentes, por unha banda, ao ámbito privado, nomeadamente ao interese particular pola xestión patrimonial ou económica e, por outra, aqueles cuxo interese é público e maiormente reflicten unha motivación procesual. Este artigo centrouse no primeiro grupo e, dentro del, distinguiuse entre inventarios de bens e/ou propiedades e rexistros facendeiros e/ou pecuniarios.

Desde o punto de vista lingüístico, en primeiro lugar, vimos como o elemento vernáculo introdúcese neste tipo de documentación de maneira non condicionada, isto é, nun discurso diplomático pouco ríxido, carente, en gran medida, de espazos formulísticos extensos. Deste xeito a coexistencia de trazos romances e latinos ten lugar aquí nunha situación de

‘mistura’ ou hibridismo idiomático, mentres que na documentación dispositiva os romanceamentos se concentran nas partes libres do texto, nunha situación de ‘alternancia’ entre os códigos tradicional e innovador.

En segundo lugar, os espazos romanceados visibles neste tipo de textos adoitan conformarse con máis frecuencia por estruturas (pro)nominais, en coexistencia en maior ou menor medida cos seus equivalentes latinos. É frecuente rexistrar estes sintagmas (pro)nominais introducidos por un nexo preposicional ou adverbial nunha construción vinculada á localización -circunstanciada ou non- dun deslinde. Por outra banda, aínda que en menor medida, o avance da *scripta* vernácula revélase máis significativamente na habilitación de categorías gramaticais tradicionalmente menos permeables ao romanceamento, nomeadamente, a clase verbal. Isto acontece nos treitos menos asimilables aos costumes escriturarios derivados dos formularios latino-notariais, como lembrarei a seguir.

A alternancia idiomática na elección das lexías que integran os escritos rexistrados aquí comentados está en estreita relación cunha serie de factores de diferente índole:

a) No ámbito discursivo, a estrutura enumerativa e descritiva do contido supón unha orde repetitiva de construcións oracionais e un período sintáctico simple. A indicación dos ítems ou dos eventos cuantificados e/ou relatados, xa que logo, é asimilable ás cláusulas presentes nos formularios notariais. Como consecuencia, a operatividade das variantes latinas adoita ser maior nestes espazos diplomáticos: ‘(En) [topónimo] *habet/est/tenet* [unidade de gando/porción de herdade, etc.]’. Isto é precisamente o que acontece de maneira sistemática nas secuencias que indican o acto diplomático na *intitulatio* (ex. doc. 11 “*Hec est* noticia de prestamos”). Pola contra, os espazos argumentativo-relacionais dan cabida a escollas grafo-fonémicas innovadoras, debido á súa orixinalidade discursiva, en tanto que non posúen, en xeral, correlatos formularios latinos (ex. doc. 11 “*et prestamo que suia tenere Gundisalu Ichoca de iugaria*”; “*et toto ligno de Uilla noua preciamulu C soldos*”).

b) Desde o punto de vista semántico, o ámbito de significación dun vocábulo pode condicionar a súa representación gráfica, xa que a elección da variante latina nun texto híbrido vincúlase frecuentemente á súa maior 'extensión' semántica. Neste sentido a experiencia ou hábito escriturario particular do amanuense inflúe na textualización de certas formas, mesmo as máis usuais e relacionadas co contido da noticia, pero precisamente de carácter máis hiperonímico (exs. 'boue', 'oues', 'equa' fronte a 'armintio', 'beciro', 'tenreiro', etc.)

c) No ámbito estritamente escriptográfico, puidemos corroborar como a prolongada mimese do sistema abreviativo herdado pola *scripta* latina pode representar un obstáculo para a emerxencia (in)voluntaria de trazos grafo-fonémicos innovadores. A cíclica escolla da variante acurtada dun determinado vocábulo, a través dun símbolo gráfico tendencialmente latinizante, impide a difusión da súa forma plena, ben sexa latina ou romance.

7. *Apéndice documental*

Para os criterios de edición remito a Gutiérrez Pichel 2004: 30-34 e 2008: § 6.1. Nesta ocasión, por esixencias do espazo, limítome a expoñer as convencións gráficas utilizadas na transcripción: os caracteres desenvolvidos aparecen todos en cursiva, '|x' indica a liña do orixinal, '\ /' as palabras escritas no interliñado, '()' emprégase para os caracteres engadidos por esixencias do sentido debido ao esquecemento evidente do escribán, '(...)' para as lecturas fragmentarias, '[]' para a reconstrución segura -e contrastada- dun determinado treito no que o soporte está deteriorado ou desaparecido, '[...]' se o soporte está deteriorado, '[---]' se o soporte desapareceu, '<>' para as lecturas problemáticas ou dubidasas. Utilizo a barra vertical en subíndice '´' para indicar a separación orixinal dos elementos constitutivos de certas palabras (ex. "primera_´mente", "Uilla_´noua"; vid. § 7.2.10) e o guión baixo ' _ ' para facer constar a separación de formas ligadas no orixinal por razóns de índole

fónica ou gráfica e que poden ser lingüisticamente relevantes (“atroen_no nosso agro”). Por outra banda, indico coas chaves ‘{ }’ un aspecto problemático nas edicións filolóxicas especialmente de textos temperáns ou híbridos (vid. nota 41): o carácter anfibolóxico de certas formas abreviadas nas que existe un desfase ou desaxuste entre o símbolo gráfico da abreviatura (de carácter latinizante ou etimoloxizante, herdado do sistema braquigráfico latino) e a grafía da forma plena (presumiblemente romance). Por último, todas as precisións editoriais foron sinaladas na forma en cuestión por medio dunha marca en superíndice (‘^s’) que remite a un pequeno aparato crítico situado ao finalizar a edición dos textos⁴⁵. A continuación da cota arquivística e do rexesto indico, de habelas, as anteriores edicións publicadas de cada documento.

7.1. Edición dos documentos

1

1266, Febreiro, 4. AHN, Clero, Mosteiro de Ferreira de Pallares, carp. 1090, nº 15.

Pedro Fernández, crego de Vilamerelle (conc. Guntín), dispón a súa manda testamentaria.

Era M^a CCC^a IIIJ^a, IIII dias andados do mes de feuerero. Conoszuda cosa sea a quant(o)s |² este scrito uiren como eu, Pedro Ffernandiz, clerjgo de San Uicenzo de Uilla|merel|³le, seendo cun mia fala e ben assijrado, e por proueyto de mia alma, fazo mia |⁴ manda. Primera|mente mando meo corpo a San Fijz do Hermo, e mando y quanto ago |⁵ en esta sua eglesa e deuo

⁴⁵ Son consciente da imposibilidade de aprehender simultaneamente ao acto de lectura toda a información (texto e notas) presente na edición destes documentos. No entanto, a especial configuración lingüística da documentación non-dispositiva (nomeadamente, as ‘noticias’), canto á súa absoluta anarquía grafo-fonémica e sintáctica, recomenda, desde o meu punto de vista, non fomentar unha lectura e comprensión xa complicadas de seu a causa dunha transcripción inzada de referencias numéricas (nº de liña e nº de nota).

por auer, fora ende a quarta deste nouo *que* jaz fó⁶ra *que* é de Pedro {Iohannis}, meo sobriño, *que* o laurou por ella, e a quarta do orgo *que* y ⁷ sé uedro ca o laurou por ella, e IJ cabras e un porco *que* y á de sa seara, ⁸ e agoo en saluo. E quantas deuedas me deuen eno couto de San Fijz man⁹doas a Joan Franco, meo criado, as meas, e as meas ao comendador de Sam ¹⁰ Fijz; e tudalas otras deuedas *que* me deuen na terra mandoas a Joan ¹¹ Franco, meo criado, e se las non pararen ben mando ao comendador de San ¹² Fijz *que* aga as meas. Et mando a Pedro Abbade VIJ soldos, a Pedro Fernandiz ¹³ de Carcer VJ soldos. Et mando ao moestiro de Fferreira J terza de milo ¹⁴ *que* me deuen. Et mando a Pedro Oarez, meo ^smaestre, X soldos. Et mando ¹⁵ a mya sobrina Sancha d' Argona quanto é o meo quinun de meo patrimo¹⁶nio *que* eu ago ena casa da Pena de Leegundj; e quanta com¹⁷pra eu fiz en Argona e en Stiuan *que* o tena en seus dias. ¹⁸ A Domjngo Perez de Bertamjr mando IJ soldos quaes me deue. ¹⁹ Et mando a Joan Franco e octorgo quanto comprey e supeno²⁰rey in Leegundj, e doulo en doazon. Et mandole ende fazer ²¹ carta *que* senpre sea ualedera; et esto le mando por ser²²uizo *que* me fiz. Et mando a Maria Perez de don Vjcente XVIIJ ²³ soldos *que* perdeo per mjn. *Que* p(re)sentes furon.

2

s. d. (finais do séc. XII). AHN, Códices, Tombo de Toxos Outos, 1002B, fol. 60v.

Martíño Anaiáz dispón a súa manda testamentaria.

Ed. Pérez Rodríguez 2004: 189, doc. 153.

Testamentum de Martino Anayaz.

Hec est ordinacio *que* ego, Martino Anaiáz, ordinauí in mea infirmata²te timeo ne subito mors mea surripiat *et* res mea inordinata re³maneat. Jubeo corpus meum sepelire in monasterio Sancti Iusti per manus magistro ⁴ meo domno Stephano *et* de meo patre. Jubeo ibi mecum tres seruiciales cum po⁵pulancia: vno in villa uocitata ^sCoronio, qui tenet Martino Pelaici in ⁶ pignore por solidos L, vno in Rouoredo *et* alio inu

Maio; medios de am⁷bos istos seruiciales tenet Afonso Martiñçi in pignore de L^a solidos; et mea diuida ⁸ qui me debet a dare Petro Suariz XLV solidos. Mando dare istos denarios in ma⁹nu de meo patre; quando ille habuerit istos terminos in sua manu habuerit ¹⁰ pacui inde Affonso Martiñçi XXIJ solidos, a Iohanne Martinci XIII solidos, a mo¹¹ler de Pelagio Cachino X solidos.

3

1184. Xaneiro, 5. AHN, Clero, Mosteiro de Sta. María de Oseira, carp. 1510, n° 20.

Venda entre varios particulares dunha herdade situada na vila de Castro, na terra do Deza.

Ed. Martínez Romaní 1989: 80-1, doc. 67.

In Dei nomine. Ego Fernandus Arie e Pelagio Arie et Mari[a] Arias et Marina Aras, a uobis Pelagio Mar²tinicj et uxor eius Marina Johannes et uoci uestre, grato ³ animo, espontanea uoluntate, ffacimus cartulam uendicionis ⁴ et textum scripture firmitatis in perpetuum ualituram, d' ipsa ⁵ nostra propria una leyra de su a uila do Castro et ipsa leyra Afunso Fagun⁶di, cumu de⁷parte de erdade da uila e fer en Corneda cuncurente ⁷ fluuiu De^z>um concurente ad ecclesiam Sanctj Saluatoris, in loco certo ⁸ <uila> du Castro, et ueteris scripturis, pro precium nobis et uobis bene complacuit ⁹ [...] solidos XX de turneses [---] mariacolos (sic) solidos IJ et medio. R[...] ¹⁰ [...] Fernando pla[cab]jili rob[ora]tam de precio nec [...] ¹¹ [...]lit inde [...] absol[u]endum <a omine> igitur abete eam ¹² [...] de parte et omine uelle uestrum de hodie usque in ¹³ [secula] ffacite. Si quis tamen ex parte nostra uel de extranea contra hoc ¹⁵ [nostrum] uoluntarium fa<it>um ad irrumpendum [uenerit uel ue]nerimus, ¹⁶ [...] fuerit pariat uel par[ia]mus uobis ipsa l[eyra] duplatam uel tripla¹⁷[tam] et in¹super regie uocj solidos XL^a, [et hoc] scritum sit s[emper in robor]e. ¹⁸

Facta cartula [---] era M^a CC^a XX IJ et codum ¹⁹ nonas januarial[s]. [---] Roderic[...] ²⁰ Munjo P., testes; [---]mundi, testes. ²¹

Petrus Fernand\i/t notui (*signo*).

4

1260, Xaneiro, 23. AHN, Clero, Mosteiro de S. Paio de Antealtares, carp. 521, nº 10.

Rodrigo Fernández e súa muller María Rodríguez venden a Pedro Pérez e a súa muller Maria Eáns unha herdade preto de Riocereixa (c. Pedrafito do Cebreiro).

Era M^a CC LXXXX^a VIII^a et quotum X kalendas februarij. Notum sit omnibus presentibus et futuris quod ego, Rodericus Fernandi, una cum uxore ¹² mea domna Maria Roderici et per co(n)silium et mandatum domne Marine, abbatisse de Sobrado, et conuentus eiusdem monasterij, damus et concedimus uobis, Petro Petri et uxori uestre Marie Iohannis et filijs et nepotibus uestris, quamta hereditate habemus alende o Rio de Cel⁴reysa, ⁸delade careira que uay pora Castro atroen_no nosso agro do casar de Nugueiras; foras inde ha cortina de Corraes que ⁵ ten Maria Canelas cabo o orto de Santo Laurenzo e otros dos cortineiros que ten Sancha Petri in Santo Laurenzo e quanta inde non ten ⁶ o nosso casar de Nugeiras cum sua fructa; e mas uos damos o orto de Santo Laurenzo e la meadade da costa e do castro de ⁷ Santo Laurenzo, e desta parte medietatem de dos nugeiras e de una castaneira e as meas das cerdeyras, sacadas inde as ⁸ [---]na e as d' ante a casa que eu fazo ao rio. Tali pacto quod uos laboretis et paretis illam bene secudum possem uestram et ⁹ [ten]eatis illam in uita uestra et faciatis ibj domos et currales et moretis ibj, et sitis inde nostri uassalli obedientes et seruientes ¹⁰ cum uestris direct[u]ris, et nos amparare uobis cum directum et detis inde de illa nobis uel uocj nostre uenerit quartam partem per nostrum ¹¹ hominem de totum panem quod dominus ibi dederit et de uino et de leguminas et de al nichil detis excepto inde nabal, que ¹² faciatis quam mano u[o]lueritis, el nabal alzado, semeade totum terenum de serodas, et pro ipso nabal e por orto e por ¹³ fructa detis annuatjm VJ soldos de renda in die Sancti Iohannis Babtiste e J soldo de heyradigo, et detis annuatjm in die Sancti Micahelis [---

] *et de Sanctj* |¹⁴ *Martinj IIIJ^{or} dineiradas de pan et J gallinam bonam, e do chando que ibj feceritis detis nobis uel uocj nostre IIIJ^a partem.* |¹⁵ *Ad obitum uestrum et filiorum et neporum uestrorum permaneat nobis uel uoci nostre nostram hereditatem quita et in pace. Jta ponimus uobis* |¹⁶ [---] *si forte uolueritis uendere uel subpinorare ipsum uerbum, prius uocetis nobis uel uocj nostre; si forte noluerimus emere* |¹⁷ *nec subpinorare, tunc uendatis uel subpinoretis in tali locum qui nobis nostras directuras cumpleat in pace sicut, et [...]* |¹⁸ *non sedeat filio de algo nen ome de ordinem. Si autem aliquis de nostra parte uel de uestra hanc cartam frangere uolu*|¹⁹*erit, partj alteri pecte CC solidos de penam et carta in suo robore permanente. Regnante Legionen et Castella rege domno Alfonso, |*²⁰ *lucensis episcopo Martino, tenente Lemos don Martjn Gil, maiorino in Gallicia don Rodericus Garsie huius rey. Sunt testes: Machia (sic) |*²¹ *Petri, clericus de Lor; Pelagius Fernandi de Castroncellos; Nunus Rodericj, prelatu de Cerasia; Garsias Rodericj, prelatu de Sindran. |*²² *Petrus Garsie, notariu juratu concilij Montisfortis, notuit ad placitum amborum partjum presentes et concedentes.*

5

s.d. (1ª metade do séc. XIII). AHN, Códices, Tombo de Lourenzá, 1044B, fol. 54r.

Inventario de propiedades e seruos en Santa Eulalia do mosteiro de Vilanova de Lourenzá.

Ed. Rodríguez González / Rey Caíña 1992: 95, doc. 57⁴⁶.

§*Hec sunt noticia hominum uel casalium que debet habere Uilla noua in Sancta |*² *Eulalia. In primis in Uilla fraamir: filios uel netos de Pedro Micaeli medias |*³ *et Martin Caluo et sua germana Neda. In Uilla buiz: casal de Pedro Ramiriz |*⁴ *integro cum suos homines, casal de Pedro Golmariz integro cum suos filios |*⁵ *uel filias que dedit nobis comitissa donna Eluira, casal de Ennigo Petri cum suos |*⁶ *homines. In Uilla aldriz: casal de*

⁴⁶ Estes editores dan unha indicación errada da foliación (54v).

Iustina cum suis homines, casal de Pedro |⁷ Manges cum sua mulier, casal de Pedro Rabom cum suis filiis, mulier |⁸ de Martin Arin cum suis filios, Johan Rodriguiz et suos. In Bruladoyro: filios de |⁹ Johan Roxo.

Noticia de hereditate que habet monasterium Uillelme in |¹⁰ Sancta Eolalia. In Villa uoiz: casal de Pedro Regnante, Gundisalu Golmari et suo casal, |¹¹ Eldoncia Golmari et suo casal, Maria {Pelaiz} et suo casal, casal de Eldoncia |¹² Eniguiz, netos de Pedro Golmari et suo casal. In Uillaldriz: casal de |¹³ Pedro Gimara, hereditate de Felgosa.

6

s.d. (1ª metade do séc. XIII). AHN, Códices, Tombo de Lourenzá, 1044B, fls. 110v-111r.

Inventario de propiedades en Biduido do mosteiro de Vilanova de Lourenzá.

Ed. Rodríguez González / Rey Caíña 1992: 208, doc. 168.

§Uilar de Biduydo. Medietas de toto uilare quomodo diuidit per putium | |² de Biduydo et ferit in carcaua de Castro, et illa ueyga que iacet |³ subtus Seniorim preter duas leyras que sunt de heredibus et iacent mar |⁴ cadas ambe im brachio, et illa ueyga diuidit se per regum de |⁵ Fonte de Seezedo quomodo uadit ad portum Castineyra todo cabo |⁶ deuesa, et illas duas departen ambas quomodo iacent in brachio per |⁷ quodam pradeyro que solet ibi haberi, et ferunt in comarum superius |⁸ quomodo ferunt omnes alie et h(e)reditas quomodo ferit directo ad comal⁹rum de Fonte de Seezedo.

7

s.d. (ca. 1130-1170). AHN, Códices, Tombo de Lourenzá, 1044B, fol. 54v.

Inventario de propiedades en Vila Cesar do mosteiro de Vilanova de Lourenzá.

Ed. Rodríguez González / Rey Caíña 1992: 96-7, doc. 58(b).

Hec est noticia de terras *que iacent in Uilla Cezar*. Jn §pranis (*sic*) jn Agualada: una |² terra cum sou directo dilus corragos *usque* in Caruceyro d' Agrilo u directo do monal³sterio, hereditate tota de Conido, hereditate tota de Cornas, hereditate tota de Uecl⁴ga, hereditate tota de Oucteyro dis istu *usque* in Lago Mortu, directo do mo|⁵esteyro, dela ag\|r/a du cotu *usque* in lagona de Lagu Mortu, deinde *usque* ad ma|⁶re hereditate da Auissada, *et* toto a prestamo de Pedro Porteyro qui tenet Petrus |⁷ Froyle. In *Sancti Petri*: media de hereditate da Lagona *et* casal que tiuu Petrus Al|⁸uariz cum suas cortinas. Jnna Siara: toto directo do moesteyro. Jn Gradaul|⁹fi: *usque* ad mare *et* deinde *per* aqua de Iuncelus *et* Figeyrido *et* Funtanelo *et* in Pereýra *et* |¹⁰ Cabrunçana; todo directo do monasterio. Jm *Sancti Petri*: casal de Maria Ueremudiz |¹¹ *et* casal de Pelay Lado, vnde debet monasterio habere *seruicium et humilitatem*.

8

s.d. (ca. 1150-1180). AHN, Clero, Mosteiro de Oseira (Vilanova de Dozón⁴⁷), carp. 1511, n° 17.

Inventario de propiedades ofrecidas por Paio Martíns e súa muller dona Gontroda "Deo uota" ao mosteiro de Vilanova de Dozón.

Hec est noticia de ereditate de Ospitale |² que donauit ille Pelagio Martin(i)z |³ *et* sua mulier dona Gontrode, Deo uota. |⁴ Jn Megimeici: quanta ei de suas arras. |⁵ Jn Cunia\|r/ro: quanto ganauit cum suo |⁶ marido. Jn Mauriganes: aquele casa|⁷re que ganauit cum suo marido |⁸ de Petro Afonso. Jn Perera: que ganauit |⁹ de Monio Ariz. Jn Banicili: quanto |¹⁰ ganauit cum suo marido. §Aruore|¹¹sagro de §su\|sa/no: quanto ganauit |¹² cum suo marido. Jn Aruosagro de iu|¹³sano: quanto exquiseren de Petro Luce. |¹⁴ Jn *Sancti Stefanus*: casare medio de Arias |¹⁵ Petriz, casare medio de Pelagio Mili|¹⁶diz. |¹⁷ §Kaualaria in

⁴⁷ Antes depositado neste fondo monacal, o texto agora está incluído no núcleo documental de Oseira (AHN).

Arnego: *quanta* |¹⁸ *ei de sua madre. In Uentosa: in quasa* |¹⁹ *de Afonso Uermuz quanto ganauit* |²⁰ *de Lageosa, uno casare jn casar* |²¹ *de Munio S\ v/ariz.*

9

1246, Xullo, 14.

AHN, Mosteiro de Samos, carp. 1242, nº 15.

Noticia do deslinde das propiedades de Tareixa Rodríguez.

Era M^a CC^a LXXX^a IIII^a *et quotum* II° *idus julii. Cognoscan igitur tam presentis quam futuris quod ego, domna Tarecsa Roderici, per consi*|²*lio filios meos don Monio Fernandi et Rodericus Fernandi, et per presencia bonorum ominum, s(c)ilicet, Dominjcus Petri, dictus Prado; Fernandus* |³ *Munioni, dictus Conde; Johannes Iohannj, armiger; Petrus Fernandi τ Iohannes Pelagij, dictus Cocon; et per alios ominis moraturi §in ipsa uilla* |⁴ *iam dicta de Negral, de parte sua hereditate dos herdecros, a qual §comprau* |⁵*raui suo patre et suo marito don F. Munioni, et illa iam dicta compa* |⁵*raui de U(i)lla de Negral faciant* |⁶*iii^{or}.*

I^a *quarta de Suecro Petri de Sancto Martino e d' Os Calutus, e de ista quarta á dona Tarecsa* IIJ^a *e da* IIJ *d' Os Calu* |⁶*tus leua* IIIJ^a *pro Pelagius Romano.*

Alia *quarta est de Fernan Petri, clerico, e de suas gentes, e leua* *domna Tarecsa* IIJ^a *τ nu max intra pro raci* |⁷*one de Petro Fauce per sua cabeza.*

Alia *quarta est dos erdecros da uila e leua* *domna Tarecsa* IIJ^a *pro Pelagius, abade, et alia* IIJ^a *d' Us Ec* |⁸*rigos laua (sic) dona Tarecsa* VJ^{ta} *pro Iohannes Martinj, dictu Anco, et alia* III^a *de gentes de Ueremudo Martinj leua* *dona Tarecsa* |⁹ *VJ^{ta}.*

Alia *quarta est de Pelagio §Gabarias e leua* *dona Tarecsa media; et comprau* *domna Tarecsa a Petro Iohannis, dictu Sanctorum,* |¹⁰ *casal que fui de Petro Coruo cum sua hereditate pro se et pro suas gentes; uendidi et comparau* *dona Tarecsa a Areas de* |¹¹ *§Ferraria e a suas gentes agro da Senra pro* LXXX^{ta} *soldos menos inde u decimo, e comparoc* *dona Tarecsa racione de*

|¹² Munio Martinj, dictu Ecrigo, inu camino e uoce de Lupa Petri.

10

s.d. (anterior a 1267).

AHN, Códices, Tombo de Lourenzá, 1044B, fol. 77v.

Noticia da extensión e lindes da herdade de Formarán (conc. Castro de Rei), pertencente ao mosteiro de Vilanova de Lourenzá.

Ed. Rodríguez González / Rey Caíña 1992: 147-8, doc. 106.

§Hereditate de Formaray. Argemiri *que iacet Riba minei, casal de Ua\ a/sco* |² *cum omne sua hereditate iuxta Rio|seco; et separasse de Sancti Iacobi per suis* |³ *terminis antiquis, per illo porto de Rio|seco, leuase inde uno uallo et* |⁴ *figetise ad octorellas usque ad illo porto uetero de Radicosa, et ipsa* |⁵ *terra integra qui iacet ad illo porto cum suas piscarias. Castro* |⁶ *de Olarios: per terminum de Radicosa et inde per termino Seniorinj* |⁷ *et inde per term(i)no Guntriz et inde per termino de Dagerin.*

11

s.d. (anterior a 1267⁴⁸). AHN, Códices, Tombo de Lourenzá, 1044B, fol. 118r-123v (fragmentos)

Noticia de rendas, gastos, gando, parcería, etc. do mosteiro de Vilanova de Lourenzá.

Ed. Rodríguez González / Rey Caíña 1992: 119-25, doc. 176.

Hec est noticia de renda monasterium Uilleinoue de Laurenzana. |² Jn primis de §Benbiure: XXX^a *soldos*. De Calende: L^a *soldos*. |³ Jn Galgano: LX^a *soldos*. Jn Muras: XXⁱ *soldos*. De Curros: |⁴ XVII *soldos et medio*. De Sancta Maria Maiore: XXX^a V

⁴⁸ Quizais da primeira metade do século: tendo en conta a documentación do tomo, puiden identificar o goberno como abade de don Pedro Gutiérrez entre 1201 e 1248. Rodríguez González / Rey Caíña din (1992: 17) que a súa cronoloxía vai desde 1227 ata 1248.

soldos. |⁵ De Bidueras: XVIIJ *soldos*. De Laurenzana: C^m LX^a *soldos*. |⁶ De Ferreira: XXⁱ V *soldos*. De Orria: XX^a *soldos*. De Fornia: |⁷ XXX^a *soldos*. De Rio:maurili: XVIIJ^o *soldos*. De Uilla:mariz: |⁸ VIIIJ *soldos*. De Pineiro: LXXX^a *soldos*. De Uilar: XVJ *soldos*. De |⁹ Uilla:uoiz: X *soldos*. De Meirengos: VJ *soldos*. De Sanctj Micahelis: |¹⁰ VJ *soldos*. De Uilla Cesar: X *soldos*. De Celeiro: XXⁱ *soldos*. De Ca|¹¹uarcos: XXⁱ *soldos*. De Masma: XXⁱ *soldos*. De Sanctj Andree: XXⁱ |¹² et IJ *soldos*. In cauto Uille noue: de fossadeyras |¹³ LX^a §*soldos*. De Ponte: de soldarizas L^a *soldos*, de anniuersari |¹⁴as L^a *soldos*, de decimos de ollas XXX^a *soldos*. De Sante: V *soldos*. |¹⁵ De Britonia *et de Pasturiza et de Fitorio e de Rey* |¹⁶gosa: XL^a *soldos*.

Hec est noticia de renda da enfermaria: CCC^{os} *soldos*. |²⁰

Hec \est/ noticia de ecclesias *et de seruicialjas* (...).

Hec est noticia de racionibus monasterij. In primis Garsia |³⁹ Fernandiz *et Nicolaus Petriz et Petrus Nichola et domno Viuia* |⁴⁰no *et Pelagij Albertj et Johannes Iohannis et Romeus Petriz et Johannes* | |⁴¹ Petriz *et donno (sic) Micahel et Petrus Iohannis et Petrus Uelaz* |⁴² *et Gondisaluo Martiniz et Fernandus et Garsie Infantulus* |⁴³ *et Martinus Carreyra et Johannes Pelaiz et Johannes Dominicj*, |⁴⁴ *confessos, et capellanus Johannes Iohannis et Fernandus Iohannis et Pelagius* |⁴⁵ *Gundisaluj et Petrus Iohannis et Johannes, filio de Petrus Uelle,* |⁴⁶ *et Johannes de Uiuario et Marcus Petriz; et duas iugatas et* |⁴⁷ *una de opera et una de porta et Petrus Sistallj et una* |⁴⁸ *ad boleyro et ad* §c\o/*quinario, et duas de mancipos* |⁴⁹ *iugueiros et una de mancipio da ligna et Johannes* |⁵⁰ *Martinj, scolarius.*

Hec est noticia de ganato de conuentu. In primis |⁵¹ de Rio:maurilj: XIJ uakas *et IJ^{es} tenreiros et uno* |⁵² *anillo et una iouenca in Spital et IJ uakas, una* |⁵³ *cum filio, et uno boue et uno touro et medias* |⁵⁴ *de duas §uacas et medio de uno beze* |⁵⁵ro *et quarta doctro et XXⁱ ruxelos.* In Euue: |⁵⁶ *duas uacas tenreiras.* In Donpinom: *medio de uno biziro.* |⁵⁷

Hec est noticia de parzaria. In Rio:maurilj: *cum Pelagio* |⁵⁸ *Froilaz VIII^m uacas, una est sine filjo; et cum Maria* |⁵⁹ *Petriz IJ^{as} uacas cum suos filios et uno almalo* | |⁶⁰ *et VIIJ^o capras et IJ^{os} cabritos.* In Euue: *IJ^{as} uacas et IJ^{os} ten* |⁶¹reiros *et IJ^{os} moseios et*

XIIJ oues *et* IJ^{os} boues. |⁶² Jn Regnantj habet IIIes boues *et* IJ^{as} uacas *et* IJ^{as} capras |⁶³ de cabos *et* IJ^{as} oues de crianca *per medio* *et* V armitios |⁶⁴ *et* XIJ^m roxelos. Jn Pumaruruino: IJ^{os} boues *et* |⁶⁵ uno almalo *et media* de una uaca. Jn Uilla Cesar habet |⁶⁶ uno boue uetulo τ *media* de una uaca *cum* suos IJ^{os} |⁶⁷ filios *et* XIII ruxelos. Jn Sanctj Petri habet uno boue |⁶⁸ *et* una uaca *cum* suo filio *et medio* de uno biziro *et* IIIJ^{or} |⁶⁹ ruxelos. Jn Celeyro de parzaria habet IJ^{os} boues |⁷⁰ *et* IIJ^{es} uacas *et* IJ^{os} anillos.

Hec est noticia |⁷¹ de equas. VJ^m *et cum* Petrus Ueremudiz IIIJ^{es} *et cum* Petrus Pelaiz |⁷² Cuba VJ *et medio* *et* IIIJ^{es} poltras, *et cum* Gunzaluo |⁷³ Spora una equa *cum* IJ^{os} filios.

Hec est noticia |⁷⁴ de seruiciales *et* de ecclesias. Jn primis jn Euue: |⁷⁵ IIIJ^{es} *talegas* de scanla pisada *et* IJJJ^{or} de miljo *et* IJJ^{es} de or |⁷⁶io *per* *talega* de burgo. De Meirengos: X *talegas* de miljo *et* |⁷⁷ de orio. *Et* de Reynantj: pro renda XVIIJ^o *talegas* de trijgo *et* XVIIJ^o |⁷⁸ de orio *et* VIIIJ^o duzinas de pixotas *et* IJ^{as} partes |⁷⁹ de una media de orio de qua debet domno Viuiano VIIIJ^o *talegas*. | |⁸⁰ Jn Uilla Cesar habet V tercias, *et* est una de auenas |⁸¹ proximas *et* alia terciã de auenas trijgais *et* I^a terciã |⁸² *et medio* de miljo *et* VIJ^m *talegas* de trijgo *et* d' escanla pisada, |⁸³ *et* IIIJ^{es} *talegas* de fauas *et* IJ^{as} de orio, totum *per* octaua. |⁸⁴ De Sancto Micahale dat domno Viuiano VJ tercias *e media* |⁸⁵ *et* X octauas de trijgo *et* alio in conta de Celeiro, VJ |⁸⁶ octauas d' escanla *et* VJ de centeno *et* XIJ de miljo; |⁸⁷ *et sunt* IIIJ tercias. De Teegoncj Johannes Cabeza dat V tercias |⁸⁸ *et media*. De Sancto Petro: IJ^{os} panes d' escanla *et* miljo. De Sanctj |⁸⁹ Felicis: IIIJ^{or} tercias. Jn Celeyro habet XXIⁱ ruxelus. |⁹⁰ Jn Fornia habet uno iouenco. Jn Masma Petrus Petri habet |⁹¹ IJ^{os} boues *et* IJ^{as} uacas da casa *et* de crianca IJ^{os} |⁹² biziros *et* I^o iouenco *et* IIIJ oues *et* V Marina |⁹³ Iulianiz *et* una uaca da casa *et* IIIJ^{or} oues de cri |⁹⁴ancia *et* VJ capras *et* I biziru anilu; Johannes Pelaiz |⁹⁵ habet IIIJ uacas *et* IJ^{os} biziros *et* IJ^{os} boues *et* |⁹⁶ IJ almals da casa. Jn Teegoncj habet I boue |⁹⁷ *et* una uaca *et* VJ ruxelus *et* de crianca |⁹⁸ J^a uaca *et* IJ biziros *et medio*. Jn Uilla noua habet |⁹⁹ IIIJ boues da casa *et* de crianca una uaca | |¹⁰⁰ *cum* IJ^{os} filios *et* XXIⁱ *et* IIIJ^{or} ruxelus. Jn Sanctj Felicis: |¹⁰¹ una uaca *cum* IJ filios in que habemus II^{as} partes, *et* XXIⁱ ru |¹⁰²xelus. Jn Lastra: I boue *et* una uaca *cum* suo filjo *et* |¹⁰³ VIJ^m ruxelus da casa. Jn Uilla noua: VJ

tercias de pane. |¹⁰⁴ *Et in Regnantj: VIJ^{to} tercias. In Sanctj Andree: XIJ tercias. Et de ecclesia* |¹⁰⁵ *de Orrea habet V tercias de trijgo et X talegas de cibata.* |¹⁰⁶ *In Requexu habet VJ armitios de per medio et IJ tenreiros* |¹⁰⁷ *et medio, et uno almalo do monasterjo et VIIIJ tercias de pane* |¹⁰⁸ *et XL^a ruxelus de per medio. In Sanctj Thome: IIIJ armin* |¹⁰⁹ *tios et medio de monasterio, et XIIJ ruxelus de mo(n)asterjo et* |¹¹⁰ *IJ tercias de pam para sementj. In Ueiga: IJ boues et V* |¹¹¹ *armitjos et VJ tercias de pam. In Castriz: IIIJ tercias* |¹¹² *de pam et IJ boues et IIIJ armintios et IJ iouencas* |¹¹³ *de per medio, et V oues et IIIJ de per medio. In Masma habet X* |¹¹⁴ *et IIIJ tercias \et media/ de pam. In Fornia: I tercja et media de pam. In Sanctj* |¹¹⁵ *Thome: VIIIJ tercias. In Sancta Maria Maiore: VJ tercias.* |¹¹⁶ *De Pasturiza: de ecclesia et de seruicalja XIIJ tercias* |¹¹⁷ *et I boue et una uaca et IIIJ ruxelus. In Gal* |¹¹⁸ *gano: VJ tercjas. In Ricimir: XIIJ tercjas. In Uillapol: |* |¹¹⁹ *VIIIJ tercjas. In Pousada: VIII° tercjas. In Lastra: IIIJ^{or} |* |¹²⁰ *tercias. In Uilar de Moros: XIIJ tercjas. De Arogio: XIIJ* |¹²¹ *tercjas et IJ tercjas de seruicalja et I boue* |¹²² *et I uaca. In Lastra: IJ tercjas de seruicalja* |¹²³ *et IJ tercjas et media da seara. De Pumaruruino: |* |¹²⁴ *VJ tercjas et media. In Soctelu: uno boue et XIIIJ* |¹²⁵ *ruxelus et V capritos de per medio et una tercja et media* |¹²⁶ *de pam. Da Ponte: IIIJ tercjas. In Sancta Eolalja de Corquido: |* |¹²⁷ *una uaca siue terceira et medias de VJ et IJ* |¹²⁸ *tenreiros et XXⁱ et VJ ruxelus. In Monteocto: |* |¹²⁹ *VIIIJ armintios de seara et medias de IJ. |* |¹³⁰ *In Rioaurilj: una tercja de pam.* |¹³¹

Hec est noticia de homines quos tenent prestamos de monasterio. (...)

Istos sunt prestamos qui tenent canonicos et milex. In primis Johannes |¹⁹¹ *Garsia tenet una seruicalja, et tenemus in concanbja pro illa* |¹⁹² *tota herecta de Uilla|nova que illj tenet de sede; et Petrus Gar* |¹⁹³ *sia, canonico, tenet XXⁱ soldos; et Johannes Cano Uilla Tuimir et filjo* |¹⁹⁴ *de Pelagio Eanes tenent XV soldos; et domno Viuiano Munjz tenet* |¹⁹⁵ *Felgoso et dat de illa annuatjm V^e soldos ad mo(n)asterjo; et Pelagio Fernandiz tenet* |¹⁹⁶ *una seruicalja in Cauarcos et medietatem de uoces de ipsa uilla, |* |¹⁹⁷ *et dat de illa X^m soldos annuatjm; et Pelagio Eanes de Uilla|maiore tenet* |¹⁹⁸ *VII^m soldos per Octeiro et per Anbroza; et*

Roderico Pelaiz de §Peruessus tenet |¹⁹⁹ in Uilla|seca una seruicjalja et una prestamarja, et alia serui|²⁰⁰cialja in Saa et dat de illa X^m soldos annuatim, et est amicum et fili|²⁰¹gresem et sua mulier et suos filios de monasterjo, et tenent eas |²⁰² in uita sua et de sua mulier, et dedit illas hereditates abbas |²⁰³ domno Garsia et fecit de illas carta et similem fecit ad Pelagij |²⁰⁴ Fernandiz de Cauarcos et super sunt scriptas.

Hec est summa que |²⁰⁵ expendunt cotidie in monasterjo. In pane trictjco IIIJ^{or} soldos et medio |²⁰⁶ et IJ^{es} talegas de centeno a duobus diebus et una talega de cibata. Jstut |²⁰⁷ expendunt sine ospites: et XV^m soldos de collectas de cauto et C^m |²⁰⁸ regueifas sine cauto et C^m soldos de porcos.

Hec est noticia |²⁰⁹ de castaneas que debent uenire ad cellarium. In primis jn Sanctj Thome: | |²¹⁰ IJ^{as} cerucjalias ermas et I sauto qui tenet domno Sancjo et |²¹¹ Pelagio Monacho de Sanctj Georgij; et Pelagio Martiniz de Uilla|seca tenet I saucto |²¹² ina Miuteyra et Johannes Ea(nes) alio et Roderico Froilaz alio et Pelagio |²¹³ Batala, cum tota sua uoce, alias castañas <multas> inna Miu |²¹⁴teyra; et totas alias de Miuteyra unde debent uenire quarta |²¹⁵ ad celarjum et tercja de tota uoce da fonte que tenet in prestamo |²¹⁶ Johannes Eniquiz et Johannes Petriz, et tota uoce de pinario unde habemus |²¹⁷ habere quarta. In Soutelu: medio de uno saucto cum Dominjco Giral |²¹⁸diz et IJ^{as} quintas de tota uoce da Fonte et casal da Coua |²¹⁹ et uoce de Petro Carpeio que tenia Fernando Iohannis de Scaurito |²²⁰ et uoce dos Chacardos; unde debent uenire ad cellario |²²¹ et castañas de su casa de dum Pasqual, et uno saucto cum Pelagio |²²¹ \Maza/ in Uilla|pol et alio saucto qui tenet Martino |²²² Rabinato de uoce de seruicjalja de Uillapol, et uoce de Sacto|²²³maiore (sic) que debent uenire ad cellario, et uno saucto in Nogueiras |²²⁴ et uno sauc(to) in Igriguua que tenet Petro Iohannis de Arogio, et alio saucto |²²⁵ que iacet in Lauandeyra qui tenet Martino April, et prestamo que suia |²²⁶ tenere Gundisaluo Ichoca de iugaria que tenet Martino Rabi|²²⁷nato, et Marina Iohannis de Uilla|pol; alio saucto que debet uenire |²²⁸ ad cellario, et I saucto in cellario. | |²²⁹

Hec est noticia de prestamos. In primis C^m LXX^a a prestamos |²³⁰ sine suaregos et C^m regueifas et C^m soldos de porcos

de ser |²³¹uiciali \a/s et XXX^a soldos de collectas de cocto et CC^{os} et X |²³² tercjas de pam, et M et C^m soldos de renda, et XL^a tercjas de casta |²³³neas et nonaginta et IJ armintjos maiores, |²³⁴ et XVIIJ^o tenreiros et XVJ inter iouencos et iouencas, |²³⁵ et CC^{os} et XXⁱ ruxelus, et XV equas et media, et |²³⁶ V^e cubas de sicera; et toto ligno de Uilla noua |²³⁶ preciamulu C soldos, LX^a et VIIIJ soldos de boronas et de |²³⁷ oriazas de seruiciales.

Hec est noticja de uestiaria. In primis in XIIJ fratres: |²³⁸ XXⁱ V^e soldos ad unum quemque frater, et in IIIes infantibus: |²³⁹ §XV^m soldos, et frater de Pena et frater de Sanctj Ciprianj: XXX^a soldos |²⁴⁰ inter ambos; et sunt pertos soldos CCCC^{os}.

Et hoc fuit |²⁴¹ factum in die Parasc<e>ue per ante domnum Roderico Gomet |²⁴² et per domna Maiorj Alfonsiz et per omni capitulo et per |²⁴³ abbatem Petro. Eadem die permansit super domno Viuiano |²⁴⁴ CCCC^{os} soldos et LXX^a soldos et XIIJ tercjas de castañas |²⁴⁵ et LX^a tercjas de pam et XXⁱ talegas de trictico.

12

s.d. (2ª metade do séc. XIII). AHN, Tombo de Toxos Outos, 1002B, fol. 170v.

Inventario de propiedades do mosteiro de Toxos Outos na igrexa de S. Salvador de Taragoña.

Ed. Pérez Rodríguez 2004: 609-10, doc. 674.

§Hec est noticia de quinionibus quos habet monasterium Sancti Justi in ecclesia de T(a)ragonio. |² Primo media de una quinta de tribus quartis de Petro \Petri/ de Castro. Jtem de media que re |³remanet sextam pro domno Alfonso Reymundi, et aliam sextam pro domno Joh(an)ne Rey |⁴mundi. Jtem de quarta donega a quinta polos §Bergegoes e XX dineiros de renda |⁵ pro fratre Dominico Caualeyro \et pro fratribus suis/ et quinionem d' Os Caualeyros, et quinione de Petro Er |⁶et ex una parte e de Fernando Sardina cum sua auolencia a terza de San Iohanne |⁷ de Mazaeda, e meteola en mão Johan Perez, quando era archipreste, a uossu frade |⁸ Paay de Taliar, e o quinon de Pedro Feo quanto el auia d' auoo e de gaanza per |⁹ manda que fez cum

don Johan Todinz per frades e per omees boos, e deronna de sua |¹⁰ mao a Garcia Feo que a teuisse e leyxoa ao moesteyro per manda que fez es |¹¹crita.

13

s.d. (ca. 1261⁴⁹).

ARG, Pergameos, nº 111.

Noticia de gastos do mosteiro de San Xoán de Caaveiro.

Ed. Martínez Salazar 1911: 10-12, doc. 5.

Jsta é a nodiça do que despendeo o celareyro en dineyros.

|²

En pan na festa de Saioane XIII soldos, en pescado XXXV soldos, |³ e <III> §teegas de sal VI soldos, en concas VI, II^{as} caldeyras CX^a VIJ soldos, |⁴ vna perna de uaca II e meo, una teega de sal II, e §oto nas cole|⁵tas do arcediagoo, XVIII en un toucino, una perna de ua|⁶ca XV, tres soldos ao que midia a ceuada, un toucino |⁷ aos coygos XX, una ola de manteyga que dey a dona Maria |⁸ X; §en uesugos XVIII dineyros, e otra uet II |⁹ e meo en pescado, e outra uet en sardinas II e meo, |¹⁰ e outra uet II soldos; ao escriuan do arcediagoo VIII soldos, |¹¹ un gauian que de(u)_o prior ao arcediagoo e_u_otros LX soldos, |¹² §vna teega de sal III, en sardinas II soldos, no pescado |¹³ da festa VIII soldos, otra uet en pescado II soldos, un carne|¹⁴yro VI, un quarteyro de sal VIII, e oto dyneyros |¹⁵ en Cabanas cono prior don Fernando, III ena Seara en Becerit, |¹⁶ VIII quando escudia as maças, en sardinas p\ra |¹⁷ os coygos III, e otra uet VI, quando aduxe as |¹⁸ maças a Ponte III soldos, quando ueo o prior en sardinas |¹⁹ VI, e outra uet III e III, e outra III e III; a Pon|²⁰te con Ioan Romeu e \con/ Ioan Leal V, e Erees III, en uino |²¹ aos coyguos VIII, e en pan X, e in uinagri §III, en pan |²² en uino ao prior e aos coygos e res (sic) XVIII, en dia de |²³ Santa Cecilia en pan e uino (e) en alos XXXV, e otra ue\|²⁴ V en pan, V teegas de sal XV, e outra uet VIII en pan, |²⁵ e outra uet V en pan, as cubas XVI, V (en) pan, quando

⁴⁹ Data proposta por Souto Cabo (2006: 26-28).

parti |²⁶mos en Uilar de Colo XIII e meo, §<u> sabado X en pan |²⁷ e VII en uino \ e sardinas/, e otra uet \ V/ en §\ pan/, e otra uet |²⁸ en pan V, en pan en uino ao prior XI, e ao prior XXV soldos, e outra |²⁹ uet aos coygos en pan X, e outra uet V, e ao prior en pan en uino |³⁰ XI, §una teega de sal III, en pan X, en pescado VI e meo, e |³¹ en pam X, en uino e enpaadas XX, en pan X; |³² en uespera de nadal en pan e uino en congros |³³ XXIII, en pan X, una teega de sal III, |³⁴ e LX soldos en pan pelos enuernos, en Ui |³⁵la noua §\ X/V, na coleta de don_Aras |³⁶ XII, una ola de manteyga XXII, |³⁷ en res (sic) domingo de Setuagesima con |³⁸ V coygos VI, e oto en domingo d' On |³⁹troydo, en uino X, no meu rocin fe |⁴⁰rar XX, quando §fomos eu e dom Fernando |⁴¹ a Santiago CX soldos, en dia [---] |⁴²do en pan XV soldos, en dia de Cimsa XV |⁴³III soldos en pan en uino, no uino de |⁴⁴ Quaraesma XXXV soldos, §[...] |⁴⁵ [...] |⁴⁶ [...] |⁴⁷ vna teega de sal III, quando fui cono prior |⁴⁸ a Betanços XIII, de que tirey as calças |⁴⁹ do prior, e XVIII no cerame do Ioan |⁵⁰ Sobrino, e a Ponte en pan e uino X, |⁵¹ quando comemos na Espineyra |⁵² en pan e uino X, en pan no moes |⁵³teyro X, sabado en pan XII, e |⁵⁴ una rapada de trigo XI, e |⁵⁵ [...].

14

s.d. (ca. 1261)⁵⁰.

AHN, Clero, Mosteiro de Ferreira de Pallares, carp. 1096, nº 15.
Inventario das herdades conseguidas por Munio Fernández de Rodeiro.

Esta é a rrenembrancha das herdades que dom Munyo |² Fernandez de Rodeyro conprou e concanbeou e gaanou. |³

Jn primo conprou a Sancha Gonzaluez, filla de |⁴ dom Gonzaluo Osorez e de dona Mayor Fernandez, quamta |⁵ herdade auya in Galiza, e disi canbeoula cum Martjm |⁶ Gonzaluez e cum Ruy Gonzaluez pola terza da |⁷ herdade que eles herdauam de dom Joham Fernandez d' Orzellom; |⁸ e disi outra terza que dessa herdade que erdauam |⁹ fillos de dom

⁵⁰ Data proposta por Souto Cabo (2006: 234-235).

Nuno Fernandez canbearonna cum dom Munõ. |¹⁰ A atal preyto que xe lles quitou dom Munõ de quanta herda |¹¹ de auya in Purtugal por voz de sua moler dona |¹² Costanza, e eles quytaromisseille daquela terza que |¹³ eles erdauam de dom Joham Fernandez in todo Galiza; e a outra |¹⁴ terza morreo dom Pedro Martiz e erdou ela dona Costanza, |¹⁵ sua ermaa. E per esta razom ficou toda bõa de dom |¹⁶ Joham Fernandez que auya in Galiza a dom Munõ; §fora ende a |¹⁷ terza da quarta de Vioes que mandou dona Costanza |¹⁸ a Sobrado cona de sou irmão, dom Pedro Martiz, que auya |¹⁹ gãada. E dysi quamdo Sobrado quiser in Vyoos por este |²⁰ quynom dem a dom Munõ o sou quinom de dom Joham Fernandez in Liro; |²¹ e se per ventura irmãos de dom Munõ quyserem in |²² trar ou demandar quinom §in sua por herdade d' auoos, |²³ cuntem quantos sum netos de dona Sancha Perez |²⁴ §e rrespondanlles a cada um per sua cabeça, saluos |²⁵ derectos de dom Munõ, se a poder defender a derecto |²⁶ el ou quem uer in sua uoz. E quamdo dona Tereysa |²⁷ Monyz quiser uijr a partazom in herdade de dom Munõ, |²⁸ aduga a que tem in Lemos na Pena e, disí, parta |²⁹ cum quem herdar sua bõa u deuer.

E outra herda |³⁰ de que dom Munõ comprou in Vila mayor de fillos de |³¹ Joham Gonzaluez deueea (sic) a _prezar Ffernam Perez, clerigo de Vila |³² mayor, e o freyre de dona Tereysa, dom Pedro Eanes, e Ffernam |³³ Conde; e quamto a prezarem deueo a dar dom Munõ, e pa |³⁴ gou ende dom Munõ ia C^m XX^{ti} soldos.

E de poys gaanou |³⁵ dom Munõ o quinom de Ruy Lopez, e est ende vygarío |³⁶ Pedro Nycolaez e Lopo Ferradura e Fernam Calza.

E outrossi |³⁷ o casal que tem Pedro Martiz de Suyme tenno dom Munõ |³⁸ canbeado conos freyres do Temple por una herdade |³⁹ de {Sancta} Ougẽa e per prazos partydos que tem cum eles |⁴⁰ por sempre.

E outrossi a Casa do Allo in que tem dom Munõ |⁴¹ a casa, fuy do Condado e leixaromma os homes e nom qui |⁴² serom en ela morar por nom fazer o foro; e ella comprou |⁴³ dom Munõ por

sous *díneiros* de Martijn Monyz, e se eles eli |⁴⁴ demandarem venana morar e fazam dela o foro que ende |⁴⁵ soyam fazer.

E outrossi a herdade que tem dom Munio jn Lourey |⁴⁶ro de Tereysa Perez deuya Osor Perez, sou fillo dela, a dom |⁴⁷ Munio C^m LIII soldos, e meteeoa (sic) Tereysa Perez a dom Munio in |⁴⁸ tal condyzom que ouuo espazo de Nathal atra Pasqua |⁴⁹ que lle dessem estes *díneiros*, senom auer dom Munio a herda |⁵⁰de comprada por aqueles *díneiros*. E sobr' esto ouuo a_uijr |⁵¹ sou sogro de Osor Perez e Dyago Sanchez e prezarem |⁵² esta herdade; e sse ualer mays a herdade, dalo dom Munio; |⁵³ e se myos, tornarenno eles a dom Munio, e dom Munio te |⁵⁴er a herdade; e quando eles esto quiserem chegar deue |⁵⁵se a comprir da parte de dom Munio.

E outrosi a herdade |⁵⁶ que tem dom Munio in Friol de parte de Pedro Garcia de |⁵⁷ Ambrõa, conuem a saber: hyasse esse Pedro Garcia pra_a |⁵⁸ terra de vltra|mar, daquela que morreo alo, e dou |⁵⁹ a dom Munio quanta herdade auya in Friol que desse dom Munio |⁶⁰ C^m soldos a Fernam Pardo, e dom Munio pagou ia este |⁶¹ C^m soldos, e per esta guysa ouuo dom Munio a_a uer esta |⁶² herdade quyta.

E esta guysa tem dom Munio estas |⁶³ herdades, e de todo esto busquem as cartas in |⁶⁴ Ferreyra e in Osseyra.

7.2. Aparato crítico

7.2.1. Documento 1

- Formas con plicas: *agóó* (l. 8), *ao* (l. 9), *asíjrado* (l. 3), *Fíjz* (ls. 4, 8, 10, 12), *Léégundj* (ls. 16, 20)
- l. 14 “maestre”. O primeiro <e> parece corrixido.

7.2.2. Documento 2

- l. 5 “Coronio”. Esta palabra foi engadida por outra man, parece que coetánea.

7.2.3. Documento 4

- Formas con plicas: *á* (l. 8), *filíjs* (l. 3), *ó* (l. 5).
- l. 4 “dela”. Antes de escribir esta forma o amanuense puxera “des”, despois riscouna e continuou escribindo “dela”.
- l. 18 “ome”. Cun trazo por riba.

7.2.4. Documento 5

- l. 1 “Hec”. Enriba outra man escribiu o rexesto: “Marinas de Ribade con suis terminos”.

7.2.5. Documento 6

- l. 1 “Uilar”. Enriba outra man escribiu o rexesto: “Villar de Biduedo”.

7.2.6. Documento 7

- l. 1 “pranis”. É erro do amanuense, por “Jn primis”.

7.2.7. Documento 8

- ls. 10-11 “Aruore|sagro”. No primeiro elemento toponímico parece que foran riscadas as dúas últimas letras (cfr. “Aruosagro” na l. 12). A continuación de “sagro” aparece riscado “qu”.

- L. 11 “su\sano”. Os caracteres entreliaados son corrección doutras letras que foron riscadas no medio da palabra (parece “qua”; nese caso corresponderían á palabra seguinte).

- L. 17 “Kaualaria”. A continuación aparece riscado “qus<a>”. Entre esta liña e a anterior deixouse un espazo en branco.

7.2.8. Documento 9

- Formas con plica: *julíi* (l. 1), *Pelagij* (l. 3).
- l. 2 “in”. O amanuense escribiu por erro “ipn”, posiblemente ao confundirse coa palabra seguinte (“ipsa”).

- l. 4 “*comprau*”. O <a> está sobreposto. Vid. § 5, o dito sobre este documento no plano verbal (§ (ii)).
- l. 9 “*Gabarias*”. A primeira vogal foi corrixida.
- l. 11 “*Ferraria*”. Ao comezo da liña aparece repetido “*de*”.

7.2.9. Documento 10

- Formas con plica: *Dagerin* (l. 7), *jnde* (l. 7), *Senorinj* (l. 6).
- l. 1 “*Hereditate*”. Enriba outra man escribiu o rexesto: “*Fformaran cum suis terminis*”.

7.2.10. Documento 11

- Formas con plica: *Andréé* (ls. 11, 104), *Eúúe* (ls. 60, 74), *Georgíj* (l. 211), *Igriguáá* (l. 224), *monasteríj* (l. 38), *Pelagíj* (ls. 40, 203), *Sáá* (l. 200), *Téégoncj* (ls. 87, 96), *trijgais* (l. 81), *trijgo* (ls. 77, 82, 85, 105).

– *Scripta*. O trazo da escritura a partir da l. 131 faise máis fino, aínda que non podo asegurar que a man sexa diferente. A nivel onomástico, unha característica notable deste segundo treito é que maioritariamente non flexiona o nominativo nos nomes pertencentes á segunda declinación (*Petro*, *Pelagio*, *Roderico*, *domno Sancho*, etc.; cfr. ls. 155, 161 *Petrus*, l. 161 *Veremudus*). Esta é a solución que adopto nas formas deste tipo abreviadas. No entanto, na terceira declinación aparecen símbolos gráficos latinizantes; así que, nestes casos, respecto a forma clásica. Para os apelidos vid. *infra*.

– Antroponimia. A variante patromínimica *-iz* é a máis representativa⁵¹ do cartulario (na documentación latina⁵²) e

⁵¹ As formas rexistradas no TMILG (só as rematadas en <-iz/s>, pois son ás únicas que revelan unha fiel lectura do orixinal) rexístranse case exclusivamente no séc. XIII.

⁵² Formas atopadas no tomo: *Adefons(um/us/i) Fredenandiz / Fredinandiz / Fernandiz* (a. 1087, 1104, 1128, 1129), *Rodericus Fernandiz* (a. 1229), *Veremudo Fredenandiz / Fernandiz* (a. 1129, 1139, 1145-54, 1152-57), *Petrum Fernandiz* (a. 1172), *Fernando Fernandiz* (a. 1135, 1147), *Munioni Fernandiz* (a. 1252), *Ordonius Fernandiz* (a. 1135), *Suerio Fernandiz* (a. 1125), *Gundisaluo Fernandizi* (a. 1110), etc.;

tamén aparece por extenso no noso texto: *Eniquiz* (ls. 216), *Giraldiz* (ls. 217-8), *Iulianiz* (l. 93), *Ueremudiz* (l. 71); cfr. *Ciprianj* (ls. 239), *Dominj* (l. 45)⁵³, *Georgij* (l. 211), *Martinj* (l. 50), *Pelagij* (ls. 40, 203). Este, xa que logo, é o resultado que desenvolvo nas formas abreviadas: “*Alfonsiz*” (ls. 242), “*Fernandiz*” (ls. 39, 195, 204), “*Martiniz*” (ls. 42, 211), “*Pelaiz*” (ls. 43, 71, 94, 198), “*Petriz*” (ls. 39, 40, 41, 46, 59, 216). Canto á expansión da forma “*Iohannis*” (ls. 40, 41, 44, 45, 219, 224, 227), só hai dúas ocorrencias por extenso en romance (*Eanes*), e están neste texto (ls. 194, 197); no resto do cartulario a forma plena copiada é a latina.

– Toponimia. En consonancia co dito nas convencións gráficas (vid. supra § 7), uno os dous lexemas que integran unha forma toponímica composta, sempre que esta ligazón teña correspondencia (coñecida) na actualidade: “*Pumaruruino*” (l. 65; *Pumarrubín*) *Rio|maurili* (ls. 7, 51, 57, 129; *Remourelle*), *Uilla|buz* (doc. 5, l. 3; *Vilagoíz*), *Uilla|forman* (l. 19; *Vilaformán*), *Uilla|maiore* (l. 197; *Vilamaior*), *Uilla|mariz* (l. 7; *Vilamariz*), *Uille|noua* (ls. 1, 12, 97, 103, 192, 235; *Vilanova*), *Villa|pol* (ls. 150, 222, 227; *Vilapol*), *Uilla|seca* (ls. 199, 211; cfr. *Vilaseca*), etc.; cfr. “*Uilla Cesar*” (ls. 10, 65, 80), “*Uilla Tuimir*” (l. 193), etc.

– Desenvolvementos contrastados de certas abreviaturas.

. “*soldos*” (passim). Transcribo a forma romance, xa que no resto do tomo rexístranse casos desta forma por extenso na documentación latina: “*LX solidos et V^e soldos de denarios*” (a. 1145-54, fol. 72r), “*L^a soldos que nobis bene conplacuit*” (a. 1056, fol. 105v), “*uno cauallo colore amarello preciato in. CCCC^{tos} soldos cum alio precio*” (a. 1106, fol. 147).

. “*medio/a*” (ls. 4, 56, 63, 65, 66, 68, 72, 82, 84, 88, 98, 107, 109, 113 [2], 114 [2], 123, 124, 125 [2], 205, 217, 235). Desenvolvo a forma híbrida (sen caso latino; tampouco “*meo/a*”), xa que é a

a forma *Fernandez* / *Fredinandez* é moi escasa (a. 947, 1134; cfr. “*Gomet*”, na l. 241 do noso texto).

⁵³ Non hai no cartulario ningunha atestación deste patronímico por extenso en textos latinos na súa forma híbrida ou romance

única variante plena no texto (ls. 25, 53, 54, 106, 127 e 129; cfr. “*mediam*” na l. 144).

. “*talega/s*” (ls. 75, 76 [2], 77, 79, 82, 83, 105, 206 [2], 245).

Esta é a forma maioritaria rexistrada no cartulario; mesmo aparece na documentación romance, xunto a “*taega/s*” (a. 1243, fol. 68r). A variante con hiato vocálico (“*teega*”) é máis frecuente na segunda metade do séc. XIII, segundo os datos tirados do TMILG (vid. infra § 7.2.12).

– l. 2 “*Benbiure*”. Mal lido polo anotador moderno, quen escribe na marxe dereita “*venbribe*”. Os editores do tomo quizais se deixan influír por esta mala interpretación e transcriben “*Benbiure*”. No texto hai vacilación á hora de escribir a cuarta letra da forma: primeiro escribiuse un <u> e despois foi corrixido en . Xusto ao final do <u>, enriba, hai un pequeno sinal (con forma de <r> redondo), que talvez sexa un sinal abreviativo con transfondo etimoloxista (“*ben(e)biuere*”).

– l. 13 “*soldos*”. Engadido posteriormente.

– l. 48 “*c\o/quinario*”. O <o> voado é corrección dun <u> ou <n> (cfr. lat. CO(I)NQUINO, ARE).

– l. 54 “*uacas*”. A continuación aparece riscado “*et medias*”.

– l. 198 “*Peruessus*”. A forma actual é *Prevesos* (freg. Castro de Rei). A lineta abreviativa cruza o hastil inferior do <p> (ex. “*per*”).

– l. 239 “*XV^m*”. O numeral está repetido a continuación.

7.2.11. Documento 12

– Formas con plicas: *auóó* (l. 8), *oméés* (l. 9).

– l. 1 “*Hec*”. No encabezamento, con tinta encarnada e na marxe esquerda do texto, anótase o seguinte rexesto: “*Carta e nodiza de como se parte a ygrega de Taragonio*”.

– l. 4. Parece que o hastil do foi riscado noutra tinta máis escura.

7.2.12. Documento 13

– Formas con plicas: *é* (l. 20 [2^a], l. 21 [2]), *Eréés* (l. 20).

– ls. 3, 4, 12, 24, 30, 33, 47 “teega(s)”. Esta é a forma maioritaria rexistrada no TMILG para o séc. XIII (especialmente na segunda metade): 26 ocorrencias; 16 de *talega/s*, 16 de *taleyga/s* ~ *taleiga/s* (sobre todo no último terzo), 7 de *taega/s*, 6 de *tega/s*, 5 de *teyga/s* ~ *teiga/s*. Téñase en conta, por outra parte, que en moitos casos a forma “talega” non aparece por extenso no texto, senón que é a interpretación de “t̄l”, frecuente nas edicións con motivación exclusivamente histórica⁵⁴.

– ls. 4, 14, 38 “oto”. Polo contexto no que aparece esta forma (cfr. l. 14 “oto dyneyros”) interpreto que se trata do numeral ‘oito’ e non do indefinido ‘outro’ (cfr. *otro* nas ls. 8, 10, 13, 17, 19 [2], 23, 24, 25, 27 [2], 28, 29).

– l. 8 “en”. A continuación foi riscada unha letra.

– ls. 12, 30 “vna”, “una”. Estas formas levan enriba da primeira letra un trazo e un punto, respectivamente.

– l. 21 “III”. O amanuense escribiu primeiro a forma por extenso (“tres”) e despois riscouna e anotou o numeral romano.

– l. 26 “<u>”. Enriba da vogal hai un punto; talvez haxa que interpretalo como un sinal de corrección (cfr. l. 53 “sabado en pan XII”).

– l. 27 “pan”. A continuación aparece riscado “sardinas V \ e otra”.

– l. 35 “XV”. A continuación aparecen riscadas varias letras (ilexibles).

– l. 40 “fomos”. O <o> parece corrixido.

– ls. 44 “soldos”. O resto da liña e as dúas seguintes, ilexibles, foron raspadas.

– ls. 44, 45, 46, 55 [...]. Estas liñas, ilexibles, parece que foron raspadas.

7.2.13. Documento 14

– Formas con plicas: *á* (l. 13 “éa outra terza”, l. 55, l. 57 “práa terra de vltra mar”, l. 61 “áauer esta herdade”), *auóos* (l.

⁵⁴ Unha hipótese sobre a variación dialectal desta forma no período de emerxencia en Álvarez Blanco 2007: 383-7.

22), *ermáá* (l. 15), *gáánou* (ls. 2, 34), *metééoa* (l. 47), *uээр* (l. 26), *uíjr* (ls. 27, 50).

– Formas con trazo sen valor abreviativo: *dona* (ls. 4, 11, 14, 23, 26, 32).

– A nasal implosiva en posición final de palabra é maioritariamente <m>: *cuntem*, *dem*, *dessem*, *Fernam*, *herdauam* (2), *Orzellom*, *prezarem*, *soyam*, *sum*, *tem* (7), *um* (cfr. *en*, *in* [17]). En posición medial ante <p> e alternan <n> (máis frecuente) e <m>: *concanbear* (4), *conprou* (2); *Ambroa*, *sempre*. Desenvolvo sempre <m> excepto no caso da preposición *en* (xa que sistematicamente aparece con <n>).

– l. 11 “moler”. É a forma amplamente maioritaria durante todo o medioevo; no séc. XIII o TMILG rexistra 1116 ocorrencias de *moler/es* ~ *moller/es* fronte a 368 de *muler/es* ~ *muller/es*.

– ls. 14, 18, 37 “Martiz”. É igualmente a forma maioritaria durante todo o medioevo; no séc. XIII atopamos no TMILG (cos diferentes alógrafos da vogal palatal) 172 ocorrencias de *Martiz/s* e 36 de *Martiiz/s*; a variante *Martinez/s* (210 ocorrencias) na maior parte das ocasións posiblemente non sexa forma plena (vid. supra). Tamén no séc. XIII e dentro do grupo da variante con crase vocálica, o 87,3% das formas rematan en <z>.

– l. 16 “fora”. O amanuense escribiu por erro “fara”.

– l. 22 “in”. A continuación aparece a mesma forma repetida.

– l. 24 “e”. Ao principio da liña aparece riscado “ess”.

8. Bibliografía

Álvarez Blanco, Rosario (2007): “Variación dialectal no período de emerxencia”, in Boullón Agrelo, A. I. (ed.): *Na nosa lingoage galega: A emerxencia do galego como lingua escrita na Idade Media*. Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega / Consello da Cultura Galega, pp. 373-397.

- Bono Huerta, José (1990): *Breve introducción a la diplomática notarial española (Parte 1ª)*. Sevilla: Consejería de Cultura y Medio Ambiente. Junta de Andalucía.
- Boüard, Alain de (1929): *Manuel de Diplomatie Française et Pontificale. I. Diplomatie Générale*. Paris: Auguste Picard.
- CODOLGA = José Eduardo López Pereira (dir.): *Corpus Documentale Latinum Gallaeciae*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia, Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades, <<http://corpus.cirp.es/codolga>>.
- Diéguez González, Júlio (2002): *O patronímico na onomástica pessoal dos documentos notariais galegos e portugueses na Baixa Idade Média (1250-1500)*. Santiago de Compostela: Universidade (Servizo de Publicacións e Intercambio Científico. Teses de Doutoramento da Universidade).
- Emiliano, António H. de Albuquerque (2001): “Sobre a questão d'«Os mais antigos textos escritos em português»”, in I. de Castro e Inês Duarte (eds.): *Razões e Emoção: Miscelânea de Estudos oferecida a Maria Helena Mateus pela sua jubileição*. Lisboa: FLUL (www.fl.ul.pt).
- Guerra, António Joaquim Ribeiro (1996): *Os Diplomas Privados em Portugal dos Séculos IX a XII. Gestos e atitudes de rotina dos seus autores materiais*. Disertación de Doutoramento (inérita). Lisboa: Faculdade de Letras da Universidade de Lisboa.
- Gutiérrez Pichel, Ricardo (2004): “Edición dun texto medieval. Acta de apertura do testamento de Martín de Pazos (1422)”, *Murguía. Revista Galega de Historia*, nº 3 (xaneiro-abril), pp. 27-55.
- Gutiérrez Pichel, Ricardo / Cabana Outeiro, Alexandra (2007): “Parámetros para o estudo da introdución do romance na documentación notarial galega”, in A. Boullón / H. Monteagudo (ed.): *Na nosa lyngoage galega: A emerxencia do galego como lingua escrita na Idade Media*. Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega / Consello da Cultura Galega, pp. 129-157.

- Gutiérrez Pichel, Ricardo (2008): "A documentación non-dispositiva na emerxencia do galego instrumental: a *pesquisa* e o *relato procesual*", *Verba*, 35.
- Lorenzo, Ramón (2003): "El gallego en los documentos medievales escritos en latín", in Perdiguero Villareal (ed.): *Lengua romance en textos latinos de la Edad Media. Sobre los orígenes del castellano escrito*. Burgos: Universidad - Instituto Castellano y Leonés de la Lengua, 161-192.
- Lorenzo, Ramón e Pérez, M^a do Carme (inédito): *Colección documental do mosteiro de Montederramo*.
- Martínez Lema, Paulo ([2008a]): "Un corpus para o estudo do galego medieval: o TMILG (*Tesouro Medieval Informatizado da Lingua Galega*)", in Santamarina, Antón *et alii* (coords.): *A lexicografía no século XXI (2-30 de novembro de 2006)*. Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega (no prelo).
- Martínez Lema, Paulo ([2008b]): "Achegamento á estrutura dos contratos forais galegos na Idade Media", *Interlingüística*, 19 (*XXIII Trobada Internacional de l'Associació de Joves Lingüistes [26-28 de març de 2008]*. Universitat de Girona). (no prelo).
- Martins, Ana Maria (1999): "Ainda «os mais antigos textos escritos em português». Documentos de 1175 a 1252", in I. Hub Faria (org.): *Lindley Cintra. Homenagem ao Homem, ao Mestre e ao Cidadão*. Lisboa: Edições Cosmos - Faculdade de Letras da Universidade de Lisboa, 491-534.
- Martins, Ana Maria (2001): "Emergência e generalização do português escrito. De D. Afonso Henriques a D. Dinis", in M. H. Mira Mateus (coord.): *Caminhos do Português. Exposição do Ano Europeu das Línguas. Catálogo*. Lisboa: Biblioteca Nacional, 23-61.
- Martins, Ana Maria (2007): "O primeiro século do português escrito", in Boullón Agrelo, A. I. (ed.): *Na nosa lyngoage galega: A emerxencia do galego como lingua escrita na Idade Media*. Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega / Consello da Cultura Galega, pp. 161-184.

- Monteagudo, Henrique (2007): “A emerxencia do galego-portugués na escrita instrumental. Unha panorámica histórica”, in Boullón Agrelo, A. I. (ed.): *Na nosa lingoaxe galega: A emerxencia do galego como lingua escrita na Idade Media*. Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega / Consello da Cultura Galega, pp. 275-312.
- Moscoso Mato, Eduardo (2000): *Os tempos compostos no galego medieval*, Anexo 46 de *Verba*. Santiago de Compostela: Servizo de Publicacións da USC.
- Núñez Lagos, Rafael (1951): *El documento medieval y Rolandino*. Madrid: Góngora.
- Paoli, Cesare (1942): *Diplomatica*. Firenze: G. C. Sansoni (n. edizione aggiornata da G. C. Bascapè).
- Pedro, Susana Tavares (2004): “Tipología diplomática de documentos privados não-dispositivos: notícia e inventário”, en T. Freitas / A. Mendes (eds.): *Actas do XIX Encontro Nacional da Associação Portuguesa de Linguística*. Lisboa: Associação Portuguesa de Linguística (APL), pp. 71-78.
- Pérez Rodríguez, Francisco Javier (2004): *Os documentos do Tombo de Toxos Outos*. Santiago: Consello da Cultura Galega.
- Riesco Terrero, Ángel (ed.) (1999): *Introducción a la Paleografía y a la Diplomática General*. Madrid: Síntesis.
- Riesco Terrero, Ángel et alii (1987): *Paleografía y Diplomática*. Madrid: UNED, 2 vols.
- Riesco Terrero, Ángel (coord.) (2003): *Vocabulario científico-técnico de paleografía, diplomática y ciencias afines*. Madrid: Barrero & Azedo Ediciones.
- Rodríguez González, Ángel e Rey Caiña, José Ángel (1992): “El Códice de Lorenzana”, *Estudios Mindonienses*, 8, 11-324.
- Romaní Martínez, Miguel (1989): *La colección diplomática del monasterio de Santa María de Oseira (1025-1310)*. Vol. I. Santiago de Compostela: Tórculo Edicións.
- Souto Cabo, José António (2002): “Usos romances na documentaçom galego-portuguesa do séc. XIII”, in B. Head, J. Teixeira, A. S. Lemos, A. Barros, A. Pereira

- (orgs.): *História da Língua e História da Gramática. Actas do Encontro*. Braga: Centro de Estudos Humanísticos. Universidade de Minho, 435-448.
- Souto Cabo, José António (2003a): “Dinâmicas da escrita romance na primeira metade do séc. XIII”, in Amália Mendes & Tiago Freitas (orgs.): *Actas do XVIII Encontro Nacional da Associação Portuguesa de Lingüística (Porto, 2-4 de Outubro de 2002)*. Lisboa: Associação Portuguesa de Lingüística, 795-91.
- Souto Cabo, José António (2003b): “Nas origens da expressão escrita galego-portuguesa. Documentos do séc. XII”, *Diacrítica. Ciências da Linguagem*, 17, 329-385.
- Souto Cabo, José António (2004): “Novas perspectivas sobre a génese da *scripta* romance na área galego-portuguesa. Textos e contextos”, *Aemilianense*, I, 569-599.
- Souto Cabo, José António (2006): “Inventário dos máis antigos documentos galego-portugueses”, *Agália*, 85-86, 9-88.
- Souto Cabo, José António (2006): “Pedro Garcia de Ambroa e Pedro de Ambroa”, *Revista de literatura medieval* 19, [225]-248.
- Souto Cabo, José António ([2008]): *Documentos galego-portugueses dos séculos XII e XIII*. A Coruña: Universidade da Coruña (no prelo).
- TMILG = Xavier Varela Barreiro (dir.): *Tesouro Medieval Informatizado da Língua Galega*. Santiago de Compostela: Instituto da Língua Galega, <<http://ilg.usc.es/tmilg>>
- Varela Sieiro, Xaime (2007): “Dos usos latinos aos usos romances: o tratamento do léxico”, in Boullón Agrelo, A. I. (ed.): *Na nosa lyngoage galega: A emerxencia do galego como lingua escrita na Idade Media*. Santiago de Compostela: Instituto da Língua Galega / Consello da Cultura Galega, pp. 115-128.

Ha q' noaciu d'eduardo d'ospicade
que donaua d'le pelagio marcan
sua milia do na gonarode do uo' au
Inmoximaci quantu ei de suas ar
Incuendo quanto ganaua c' suo
mando. Inmoximaci aquete casa
que ganaua cum suo mando
d'ped' afonso. In parte que ganaua
d' monio uny. Inbanicili quicuo
ganaua cum suo mando. In uo' d'
sua q' d' susano quanto ganaua
cum suo mando. In uo' d' ag' deu
iano quicuo d' q' d' d' ped' luce
Insci saesari casare medio d' anis
periz casare medio d' pelagio mili
du.

Kuualanu q' inarneo quad
ei d' sua mag' in uo' d' sa iquata
d' afonso uo' d' uny q' n' au ganaua
d' luceosa uno casare. Incuaci
d' manio sauy

